

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Крашеніннікова Т.В.

**МОВА І ТЕРМІНОЛОГІЯ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

**Дніпро
2021**

УДК 81.1:001.4

ББК 81.2 УКР

К 78

Рецензенти:

Кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівський державний університет внутрішніх справ **Ірина Сковронська**

Кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР **Наталія Руколянська**

Крашеніннікова Т.В. Мова і термінологія наукових досліджень: Навчальний посібник. Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2021. 88 с.

У посібнику подано теоретичний і практичний матеріал із дисципліни «Мова і термінологія наукових досліджень». У теоретичній частині зосереджено увагу на особливостях наукового стилю та його форм (усної, писемної). Друга частина містить практичні та тестові завдання, які допоможуть перевірити навички і вміння із зазначених тем.

Матеріал підготовлений для здобувачів вищої освіти, магістрів та викладачів вищих навчальних закладів.

*Ухвалено до друку Науково-методичною радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»
(протокол № 4 від 16.12.2021 р.)*

© Крашеніннікова Т.В., 2021 р.

© ВНПЗ «ДГУ», 2021 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	
§1. Науковий стиль української мови та його особливості	5
§2. Значення мовного етикету у комунікації науковців	14
§3. Особливості наукового тексту	15
3.1. Тези як жанр наукового мовлення	15
3.2. Стаття як складова тексту словника	16
3.3. Стаття як результат мисленнєвого процесу	17
3.4. Підготовка та написання нефахової статті в українських збірниках наукових праць, періодичних видань	18
3.5. Вимоги до наукової статті у фаховому мовленні: мовні особливості	21
3.6. Підготовка та написання наукової статті у закордонних виданнях: мовні особливості	26
3.7. Робота над монографічними працями	33
3.8. Анотування наукових праць	35
3.9. Побудова наукової доповіді	36
§4. Періодизація становлення української термінології	37
§5. Термін як змістове ядро наукової праці	45
§6. Коректність та культура використання цитат у науковому тексті	54
Запитання для самоконтролю	55
ПРАКТИЧНИЙ БЛОК	
Завдання	57
Тестові завдання	68
ВИЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ ЛЕКСИКИ	75
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	84

ПЕРЕДМОВА

Мова науки на сьогодні має велике значення. Організація виражальних засобів, різноманітність жанрових варіацій, стійкість мовних показників, специфічність сфери інтелектуальної комунікації – все це, безперечно, робить мову науки одним із найбільш цікавих об'єктів лінгвістичного дослідження.

Мова науки – це система спеціальних понять, знаків і символів, яка виникає в процесі наукового пізнання для отримання, опрацювання, зберігання та застосування знань. Створення наукою спеціальної мови, придатної для опису об'єктів, які вона вивчає, є необхідною умовою наукового дослідження. Також це мова логічних символів, обчислювальних знаків, які так чи інакше фіксуються на письмі (знаки множення, ділення тощо в математиці та ін.), закріплюються і виражаються в словах, наукових термінах. Вони не повинні бути двозначними чи синонімічними, бо наукова інформація зазвичай соціально вагома, конструктивна, повчальна й організуюча, через що має сприйматись однозначно. Вона становить основу основ світового прогресу, в ній – майбуття всього людства, його матеріальних статків і високої духовності, інтелектуальності.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Мова і термінологія наукових досліджень» є формування національно мовної особистості науковця-початківця через принципи навчання: філологічності – спрямованості на розвиток мовних і мовленнєвих знань, умінь та навичок; комплексності – урахування всіх мовних рівнів в їх комплексі; динамічності структурності і системності виявлення взаємопов'язаних, ієрархічних відносин у мові, змін, що відбулися в процесі історичного розвитку мови.

Будь-яка мова постійно розвивається в міру її проникнення в усе нові сфери об'єктивного світу, причому вона виявляє зворотну дію на загальнолітературну мову, що позначається на низці явищ. По-перше, мова науки досить суттєво сприяє розвиткові процесу інтелектуалізації літературної мови, тобто прагнення до максимально точного мовного вираження об'єктивного мислення. По-друге, вплив мови науки на літературну мову особливо наглядно виявляється в галузі термінології, яка сьогодні стає найважливішим джерелом поповнення лексики літературної мови. По-третє, в період науково-технічної революції надзвичайно поширюється вплив мови науки, тобто самої форми вираження наукових ідей, на різні сторони культурного життя суспільства.

Навчальний посібник надасть можливість зрозуміти тонкощі наукової мови, а також ретельно перевірити здобуті навички та вміння із зазначених тем.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

§ 1. Науковий стиль української мови та його особливості

Мова науки почала формуватися в давній книжній українській мові за зразками і під впливом грецької і латинської мов (латина на той час була мовою наук усієї Європи). Частково науковий стиль формувався з власне українських мовних засобів. Хоч «наука» Київської Русі, за винятком богослов'я, була популяризаторською, все ж вона мала істотне значення для становлення наукового стилю української мови. Визначними творами наукової літератури того часу були історичні переклади, зокрема переклад світової історії Іоана Малали (VI ст.), що є історією Давньої Греції, Риму та Візантії. Крім історичних творів, у X–XI ст. були поширені й природничі. Це насамперед «Шестодневи» – виклад природознавства у формі коментаря до історії шести днів творення світу. Також вони містили короткий виклад світської «науки» й полеміку щодо неї, філософське вчення про елементи, про рух небесних світил, про тварин та рослин.

У XVI–XVII ст. наукові книги – монографії, трактати, лексикони, прогностики, послання, бесіди – готувалися й видавалися українськими вченими в Острозькій академії, Львівському братстві («Адельфотес»), Києво-Могилянській академії, Києво-Печерській лаврі та в інших навчальних закладах, братствах, монастирях України. У Києво-Могилянській академії, наприклад, було розроблено теорію онтології терміна, виділено властивості наукових номінацій.

Відсутність українських наукових установ та вищих навчальних закладів в Україні у часи бездержавності, постійні заборони урядів різних держав викладати українською мовою і друкувати книги негативно позначилися на розвитку наукового стилю. Тільки в середині XIX ст. почав формуватися науковий стиль нової української мови у своєму науково-популярному різновиді. Сподвижниками загальнонаціональної наукової мови в Україні були: Пантелеймон Куліш (1819-1897 рр.), Микола Костомаров (1817-1885 рр.), Михайло Драгоманов (1841-1895 рр.), Іван Франко (1856-1916 рр.), Іван Верхратський (1846-1919 рр.), Володимир Антонович (1834-1908 рр.), Іван Огієнко (1882-1972 рр.), Михайло Грушевський (1866-1934 рр.), Агатангел Кримський (1871-1942 рр.), Борис Грінченко (1863-1910 рр.) та ін. Ці вчені вважали, що створення наукової української мови є цілком закономірним і неминучим процесом у розвитку літературної мови.

Перша серйозна спроба поставити питання про науковий стиль української мови в теоретичному плані належить П. Житецькому (1836-1911 рр.). Він накреслив перспективу його розвитку, брав активну участь у виробленні норм українського правопису, написав глибокі наукові дослідження з історії української мови, літератури, фольклору, проте умов для практичної реалізації цього не було ще тривалий час.

Першою українською науковою установою вважають Літературне товариство імені Тараса Шевченка, яке почало працювати 1873 р. у Львові й було зорієнтоване на розвиток української науки, освіти, культури. У 1892 р. з ініціативи І. Франка воно реорганізувалося в Наукове товариство імені Тараса Шевченка й мало історико-філософську, філологічну, математико-природничу секції. Тоді ж засновано й видання «Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка», в якому публікувалися матеріали з історії, фольклористики, етнографії, мовознавства, літературознавства. З 1907 р. почало діяти «Українське наукове товариство» у Києві. Ці товариства видавали українською мовою: наукові записки, збірники, матеріали, періодичні видання (часописи, вісники), монографічні праці й підручники з історії, літератури, економіки, права, філософії, біології, медицини, геології, фізики, математики, хімії та техніки. У 1939 р. діяльність Товариства імені Тараса Шевченка в Україні припинилася, але продовжилася за кордоном (Париж, Сідней, Нью-Йорк, Торонто), де воно пропрацювало 50 років ХХ століття. У 1988 р. Наукове товариство імені Тараса Шевченка повернулося до Львова.

Однією з проблем Наукового товариства імені Тараса Шевченка було формування української наукової термінології. Завдяки його роботі вже наприкінці ХІХ ст. існували загальнонаукова, гуманітарна й фахова термінології, що відображали рівень науки на той час: *аналіз, синтез, абстракція, аргументація, аспект, генеза, абсолютизм, методологія, об'єктивний, полеміка, діагностика, симетричний та ін.* Великий внесок у розбудову української наукової мови зробили *М. Драгоманов, І. Франко* (став одним із основоположників наукового стилю та брав участь у виробленні й застосуванні спеціальної лексики, термінології та номенклатури з власне українських джерел і національного фонду; також І. Франко і М. Драгоманов прагнули унормувати у використанні наукову термінологію, а також намагалися удосконалити синтаксичні системи української мови), *Олена Пчілка, Леся Українка, В. Самійленко, Б. Грінченко, М. Коцюбинський* та інші відомі діячі.

У 1918 р. при київському Науковому товаристві створено Термінологічну комісію, покликану виробити термінологію природничих наук. Важливою подією у розвитку термінознавства (було створення в 1919 р. Орфографічно-Термінологічної (Правописно-Термінологічної) комісії при Українській академії наук. Комісія мала природничу, технічну, правничу, орфографічну секції.

У 1921 р. при Академії наук створено Інститут української наукової мови, основним завданням якого було вироблення спеціальної термінології з різних галузей знань і впровадження української мови в усі сфери суспільного життя. Однак тоталітарний режим, що існував у СРСР, уже наприкінці 20-х років ХХ ст. жорстоко обірвав ці починання. Термінологічні комісії інституту намагалися інтенсивно працювати, але запиту на українську термінологію не було, бо українська мова витіснялася російською з управління, науки, виробництва, освіти.

Питання термінології висвітлювалися і на сторінках науково-популярного журналу «Рідна мова» (заснований у 1933 р.), головним редактором і видавцем якого був Іван Огієнко. Статті часопису присвячувалися питанням шкільної, юридичної, військової, автомобільної та інших терміносистем. Фахівці аналізували семантику слів-термінів, виділяли з-поміж існуючих ті, які точніше передають суть поняття або вже сприйняті народом. Сам І. Огієнко працював над виробленням цілісної системи термінологічної розбудови української літературної мови, орієнтуючись на термінографічну практику Інституту української наукової мови, на теорію терміна, розроблену київськими вченими. Результати його праці відображені на сторінках часопису. Тобто журнал «Рідна мова» продовжив традиції розвитку української термінології, вироблені українською термінологічною школою кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Наприкінці ХХ ст. з утвердженням незалежності України, з прийняттям мовного законодавства, яким за українською мовою визнано її статус державної, почався процес оздоровлення науки, наукової термінології, збагачення фахових терміносистем відповідно до рівня сучасного розвитку наук питомо українськими термінами й терміносполученнями. Однак слід пам'ятати, що жодна мова не має своїх чистих терміносистем, без запозичень. Природа наукової мови така, що вона різною мірою, але завжди запозичує частину термінів з інших мов.

Науковий стиль – це один із функціональних різновидів літературної мови, що обслуговує різні галузі науки, виробництва, освіти і реалізується у книжних спеціалізованих текстах різних жанрів.

Метою наукового стилю є повідомлення об'єктивної інформації, доведення істинності наукового знання, пояснення причини явищ, опис істотних ознак, властивостей предмета наукового пізнання.

Основні **функції** наукового стилю мови: *інформативна* (функція повідомлення, пояснення, з'ясування, обґрунтування та роз'яснення), *епістемічна* (наукове пояснення явищ, з'ясування, обґрунтування гіпотез, класифікація понять, систематизація знань), *комунікативна* (інформування), *перформативна* (полягає у встановленні певних фактів або зв'язків за допомогою мовного матеріалу), та *функція аргументованого доказу*.

Сфера використання наукового стилю мови – наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта, навчання.

Головне **призначення** наукового стилю – систематизувати знання, пізнавати світ, служити для повідомлення та представлення результатів досліджень, доведення істинності теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, викладу матеріалу, збудження інтелекту читача для їхнього осмислення.

Головні **ознаки** наукового стилю:

ясність (досягається в усному мовленні завдяки чіткій дикції, логічному і фонетичному наголошуванню, правильному інтонуванню, спокійному і ввічливому тону; на письмі – шляхом послідовності викладу матеріалу (відображає логічне розгортання думки), точного називання, повтору ключових слів, членування наукового тексту на абзаци);

об'єктивність (різні погляди, відсутність суб'єктивізму, безособовість мовного вираження, зосередженість на предметі; виявляється у зваженому оцінюванні ступеня дослідженості проблеми, шляхів її розв'язання, ефективності певної теорії, рівня завершеності її вивчення, в обґрунтованості результатів, наведенні експериментальних даних тощо; досягається також через уникнення вигуків і часток на позначення емоцій і почуттів, емоційно-забарвленої лексики й експресивних моделей речень, перевагою нейтрального порядку слів, відсутністю окличної інтонації, обмеженістю питальної інтонації; особливості манери розповіді: відмова від першої і другої особи, використання односкладних безособових, неозначено-, означено-особових речень; ґрунтовний огляд літературних джерел із

наведенням посилань – ігнорування цієї ознаки може бути розцінено як плагіат);

логічна послідовність (передбачає спосіб викладу, при якому кожний наступний розділ органічно пов'язується із попереднім, висловлена думка або теза в подальшому викладі конкретизується, доповнюється, поглиблюється, що в цілому значно покращує бачення тексту; дієвий засіб вираження логічних зв'язків – спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, що вказують на послідовність розвитку думки (*спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже* і т. ін.), заперечення (*проте, тимчасом, але, тоді як, однак, аж ніяк*), причинно-наслідкові відношення (*таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, внаслідок цього, крім цього, до того ж*), перехід від однієї думки до іншої, рубрикації тексту (*перш, ніж перейти до..., звернімося до..., розглянемо, зупинимося на..., розглянувши..., перейдемо до..., важливо зупинитися на..., доцільно розглянути...*), результат, висновок (*отже, все сказане дає змогу зробити висновок, підсумовуючи, зазначимо...*); засобами логічного зв'язку можуть виступати займенники, прикметники, дієприкметники (*цей, той, такий, названий, указаний* і т.ін.), а також повтори ключових слів у тексті, однорідні члени речення із узагальнювальним словом, вставні слова і словосполучення, що увиразнюють логіку мислення і послідовність викладу, прямий порядок слів у реченні);

узагальненість (створюється шляхом використання іменників абстрактного й узагальненого значення, загальнонаукових термінів, дієслів теперішнього часу в «позачасовому» значенні, зворотних і безособових дієслів, дієслівно-іменних сполучень, неозначених, безособових речень);

однозначність і точність (досягаються шляхом уживання термінів і слів у прямому значенні, уточнень у вигляді зносок, посилань, цитат, прізвищ, цифрових даних, які аргументують наукові положення і підсилюють об'єктивність та достовірність висловленого; недоречно вжите в науковому тексті слово може призвести до подвійного тлумачення цілого речення);

стильність (уміння уникати непотрібних повторів, багатослів'я або мовної надмірності);

діалогічність (науковий стиль монологічний, проте йому властива спрямованість адресата; так дослідник повідомляє про мету дослідження (*зупинимося на*), кваліфікує свої дії (*розглянемо, проілюструємо, наведемо приклад*), прагне висловити власне бачення стосовно певної проблеми,

подискутувати з фахівцями; виражається у використанні проблемних запитань, цитат, оцінних мовних засобів тощо);

інформативність (ступінь смислової і змістової новизни наукового тексту, що виявляється в авторській концепції, системі авторських оцінок, та допомагає читачеві зрозуміти смисл тексту; досягають шляхом доказовості та об'єктивності викладу, насиченості вузькоспеціальними і загальнонауковими термінами; залежить від потенційного читача; підвищення інформативної насиченості за мінімальної витрати мовних засобів дозволяє говорити про *мовну економію* у структурі висловлювання);

абстрагованість (створюють шляхом використання іменників абстрактного й узагальненого значення, загальнонаукових термінів, дієслів теперішнього часу в «позачасовому» значенні, зворотних і безособових дієслів, дієслівно-іменних сполучень, неозначено-, безособових речень, наприклад: *проводити дослідження, здійснювати аналіз, піддавати критиці*);

понятійність (виражається через результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності, через розуміння і сприйняття якихось відомостей і є прийнятним у сфері науки);

предметність (виражається через будь-яке конкретне матеріальне явище, що сприймається органами чуття, через змістовність думки та пізнання об'єкта);

лаконічність (контролює короткий виклад думок із використанням невеликої кількості слів);

доказовість (виражається через систему умовиводів, логічну послідовність міркувань, використовуваних для встановлення правдивості чи виявлення помилковості якогось твердження в наукових текстах);

переконливість (реалізується через уміння переконувати або через здібності до переконання інших);

аналіз (проявляється як метод наукового дослідження предметів, явищ тощо шляхом розчленування їх на складові частини);

синтез (застосовується як метод наукового дослідження предметів, явищ у цілісності, єдності та взаємозв'язку їхніх частин);

аргументованість (реалізується через наявність вагомих аргументів, що підтверджують що-небудь);

висновки (формування остаточної думки про що-небудь, логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду певних фактів).

Науковий стиль має такі **підстили**, які зберігаючи основні ознаки стилю, характеризуються своїми особливостями використання мовних засобів:

Власне науковий підстиль призначений об'єктивувати наукові відомості і кінцеві результати аналітико-синтетичної переробки даних, основна функція полягає у поясненні наукової ідеї, поділяється на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти, у яких наявні інтернаціональна символіка, універсальні загальнонаукові терміни. Основними жанрами підстилю є монографія, стаття, наукова доповідь, аналітичний звіт, повідомлення, тези.

Науково-популярний підстиль, метою якого є дохідливий, доступний виклад інформації про наслідки складних досліджень для нефахівців, з використанням у спеціальних журналах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів; використовує й елементи художнього мовлення (епітети, порівняння, метафори), щоб зацікавити читача. У цих виданнях наукова проблема висвітлюється з погляду публіциста і з метою активізації інтелекту читачів та формування масової свідомості при обговоренні нових досягнень науки й техніки або гострих, дискусійних проблем. Працюючи в цьому підстилі, науковці уникають спеціальних умовних позначень, символів, формул, складних схем, замість вузькоспеціальних термінів пропонують загальноповседневну лексику, подають спрощені визначення, властиві прості речення, рідше – складні синтаксичні конструкції. Жанри: статті, есе, наукові праці, інтерв'ю вчених, огляди наукових праць.

Науково-навчальний (підручники, посібники, лекції, бесіди тощо) характеризується доступністю викладу інформації, спрощеністю системи доведень, програмністю викладу матеріалу, спрямованою на активізацію мислення особи, поступовим, послідовним уведенням термінологічної лексики.

Такі тексти розраховані на дітей та молодь, тому повинні містити доступну для читача (слухача) інформацію. У деяких моментах усна і писемна форми можуть накладатися одна на одну, але містять і певні специфічні ознаки. Ми спостерігаємо елементи індивідуального ставлення до висловлюваного або й подавання теорії через власне сприйняття.

Жанр – це форма організації мовного матеріалу в межах наукового стилю мовлення, що історично склалася і володіє функціонально-смісловою специфікою і стереотипною композиційною структурою.

За ступенем узагальнення виділяють *первинні* і *вторинні* жанри.

До *первинних наукових текстів*, мета яких – передавання первинних наукових відомостей, отриманих у процесі наукових досліджень, належать

монографія, дисертація, дипломні, магістерські роботи, наукові статті, наукова доповідь.

До *вторинних наукових текстів* (їх мета – опис змісту первинних текстів) належать конспекти, реферати, анотації, рецензії, тези, науково-технічні огляди, науковий звіт, резюме, протоколи засідань наукових товариств тощо.

За формою жанри наукового мовлення поділяють на *великі* і *малі*.

До *великих жанрів* належать дисертації, енциклопедії, монографії, довідники, навчальні посібники. До *малих* – наукова стаття, реферат, анотація, тези, огляд, рецензія, відгук.

За сферами наукового знання тексти наукового стилю поділяють на *науково-технічні* (містять описи технічних об'єктів, аналіз технологій і таке ін.), *науково-природничі* (тексти з біології, хімії, фізики, географії, що подають опис наук про живу і неживу природу), *науково-гуманітарні* (тексти з філології, культурології, філософії, історії, що осмислюють феномен культури, людської особистості).

Основні мовні засоби наукового стилю:

- монологічний характер текстів, наявність чіткої композиційної структури тексту (послідовне членування на розділи, параграфи, пункти, підпункти тощо);
- наявність зразків-символів, схем, таблиць, графіків, діаграм, карт, систем математичних, фізичних, хімічних та інших знаків і значків;
- оперування абстрактними, переважно іншомовними, словами (наука коментує не образами, а поняттями);
- використання великої кількості однозначної, загальноживаної лексики, наукових термінів із різних галузей знань та суто наукової фразеології, стійких термінологічних словосполучень (допомагають висвітлити результати досліджень та досягнення науковців; вживаються у прямих значеннях, синонімів у наукових працях обмаль; фразеологія наукової мови покликана визначати логічні зв'язки між частинами висловлювань та позначати певні поняття, будучи, по суті, термінами);
- у науковому стилі розширені функції іменників і прикметників за рахунок дещо звуженого використання дієслова; широко представлені відносні прикметники, оскільки саме вони, на відміну від якісних, дають змогу з максимальною точністю вказувати достатні й потрібні ознаки понять (від відносних прикметників не можна утворювати форми ступенів порівняння);

- числівники пишуть переважно не словами, а цифрами (виняток складають лише числівники у тексті усної доповіді, коли вони записуються словами з метою підкреслити дробові частини та розряди);

- дієслова й дієслівні форми у текстах наукових праць служать для окреслення постійної ознаки предмета, використовуються при описі дослідження, доведення; широко вживаються також дієслівні форми недоконаного виду минулого часу дійсного способу, бо вони не фіксують ставлення до дії, яка описується, на момент висловлювання; рідше вживаються дієслова умовного (у формулюванні гіпотез);

- особливо поширені займенники, які належать до розряду вказівних (цей, той, такий, який, котрий), вони не лише конкретизують предмет, а й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання;

- із зображальних засобів переважають порівняння (допомагають скласти об'ємне уявлення про предмет розповіді);

- залучення цитат і посилань із першоджерела;

- чітко організований синтаксис, в якому переважають речення складної, але «правильної» будови, часто ускладнені зворотами, нанизуванням іменних форм;

- своєрідна стрункість і деякий особливий стандарт у побудові речень, широке використання простих ускладнених речень (із однорідними членами, узагальнюючим словом, із відокремленим членом речення, зі вставною чи вставленою одиницею);

- тяжіння до складних синтаксичних конструкцій, зокрема до складнопідрядних речень із кількома предикативними частинами;

- переважання граматично повних речень;

- обмежене вживання не по-книжному оформлених конструкцій із розмовним відтінком, які надають емоційного забарвлення науковому викладу, наукове мовлення здебільшого позначене книжним ладом, способом викладу, чітко організоване структурно, бо саме це необхідне для того, щоб забезпечити однозначність сприймання писемного й усного наукового тексту кожним, хто має в цьому потребу;

- відсутність всього того, що вказувало б на особу автора, його уподобання (емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх тропів, індивідуальних неологізмів).

Отже, мова науки – це мова логічних символів, обчислювальних знаків, які так чи інакше фіксуються на письмі, закріплюються і виражаються в словах, наукових термінах. Вони не повинні бути двозначними чи

синонімічними, бо наукова інформація зазвичай соціально вагома, конструктивна, повчальна й організуюча, через що має сприйматись однозначно. Вона становить основу основ світового прогресу, матеріальних статків, високої духовності й інтелектуальності людства.

§ 2. Значення мовного етикету у комунікації науковців

Мовний етикет є результатом значних мовно-стилістичних процесів, які відбулися в царині української науки та має велике значення у комунікації науковців. Їх поведінка та мова залежить від того, з ким вони спілкуються: учений і його колеги спілкуються у власне науковому стилі, а вчений і його учні – в науково-навчальному підстилі тощо. Ці процеси особливо помітні останнім часом.

Структура мовного етикету в науковому стилі залежить від форми спілкування. Науковець може змінювати мовні етикетні формули, але це буде залежати від культури, вишуканості мовлення, смаків, традицій науковця, умов і мети спілкування.

Майже незмінними залишаються етикетні вирази, які використовуються під час публічного захисту дисертацій (це вирази звертання до голови і членів спеціалізованої вченої ради): *Глибокоповажний голово спеціалізованої вченої ради! Глибокоповажні члени спеціалізованої вченої ради! Шановні колеги!*; вирази подяки членам спеціалізованої вченої ради, опонентам: *Дозвольте сердечно подякувати голові спеціалізованої вченої ради – членові-кореспонденту Академії ... наук України, доктору юридичних наук, професору ...; доктору психологічних наук, професору ...; сердечно дякую офіційним опонентам: ...; Моя дяка всім ученим, які надіслали відгуки на автореферат: ...; Щиро дякую кафедрі ..., її завідувачеві ..., усім співробітникам кафедри та зокрема професорові ..., доцентів ..., які доклали зусиль при атестації роботи на попередніх етапах. Сердечна дяка усім членам спеціалізованої вченої ради за участь в обговоренні роботи. Висловлюю особливу подяку вченому секретареві спеціалізованої вченої ради ...*

Формули мовного етикету:

Вагомі наукові здобутки ...

Заслугою автора ...

Слушною є думка ...

Слушно вважати, що ...

Справедливе твердження ...
Справедливо стверджувати ...
Без сумніву, Ви маєте рацію ...
Безперечно, ваші міркування ...
Дякую за увагу!
Дякую за прихильне ставлення до мене!
Дякую за запитання!
Дякую за слушні доповнення і запитання!
Складаємо щиро подяку ... за цінні зауваження й поради ...
Ми ладні погодитись у цьому радше з ...
Краще було б ...
На наш погляд ...,
На нашу думку ...,
Ми дотримуємось іншої класифікації ...

§ 3. Особливості наукового тексту

3.1. Тези як жанр наукового мовлення

Тези наукової доповіді (з грец. – основна думка, положення, твердження) – коротке повідомлення про проведене наукове дослідження; скорочений виклад основних аспектів змісту наукової доповіді¹. Вони фіксують науковий пріоритет автора, містять матеріали, не викладені в інших публікаціях.

Розрізняють два **види** тез: відбір автором цитат із першоджерела; формулювання основних положень статті чи розділу книги власними словами. Тези відрізняються від повного тексту відсутністю деталей, пояснень, ілюстрацій.

Працюючи над тезами потрібно: вибирати основні ідеї та положення, розмістивши їх у певній послідовності; обов'язково вказати: прізвище, ім'я, по батькові автора статті, книги; заголовок; місце написання й рік видання.

Тези доповідей (повідомлень) наукової конференції (з'їзду, семінару, симпозіуму) – науковий неперіодичний збірник матеріалів попереднього характеру (тез, рефератів, анотацій), що відображають основні положення

---

¹ Швецова-Водка Г.М. Документознавство: словник-довідник термінів і понять: навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2012. 319 с. С.196.

змісту доповідей та повідомлень, поданих на наукову конференцію (з'їзд, семінар, симпозіум).²

3.2. Стаття як складова тексту словника

Стаття як складова тексту словника містить думки колективу авторів, погляди комісій. Текст такої статті стандартизований та уніфікований, обсяг не має чітких меж. У словникових працях передмова завжди містить інформацію про побудову словникової статті, наприклад:

Словник вміщує статті, що пояснюють зміст найбільш вживаних сьогодні соціологічних та політологічних термінів. Не ставлячи перед собою мету охопити якомога більше дефініцій, що характеризують сучасне суспільно-політичне життя, автори зробили спробу розкрити суть такого кола термінів, яке б могло бути корисним для різних категорій населення не тільки з професійної, а й з пізнавальної точки зору. Читачам пропонується книга, яка допоможе грамотно розбиратися в важливих питаннях сьогодення.

Словник складено в алфавітному порядку. Соціально-політичні категорії, що складаються з двох слів, наведено таким чином, що на перше місце ставиться слово, яке несе головний логічний наголос, або ж слово, з яким безпосередньо пов'язаний специфічний зміст статті. Це значна полегшує роботу із словником.

Тлумачення наведених у словнику понять здебільшого відповідає сучасному загальноприйнятому розумінню, але в усіх випадках воно, звичайно, не претендує на вичерпну істину і не заперечує можливості іншого 'науково обгрунтованого розуміння наведених дефініцій. Укладачі будуть вдячні за конструктивні пропозиції читачів щодо вдосконалення подальшої роботи над словником³.

Зразок словникової статті:

ШПИГУНСТВО – злочинна діяльність, що полягає у здобутті секретним шляхом або викраденні з метою передання іншій державі відомостей, які становлять військову чи державну (економічну, політичну) таємницю. Карається законом в усіх країнах. Шпигунство як соціальне явище почало поширюватися й на інші сфери. Відоме, наприклад, промислове шпигунство,

² Швецова-Водка Г.М. Документознавство: словник-довідник термінів і понять: навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2012. 319 с. С.195-196.

³ Словник соціологічних і політологічних термінів / За заг. ред. д-ра іст. наук, проф. В.І. Астахової, канд. філос. наук, доц. В.І. Даниленка, д-ра юрид. наук, проф. А.І. Панова. Київ: Вища школа, 1993. 141 с.

що полягає у здобутті наукових, промислово-технологічних та інших відомостей, які становлять таємницю, і переданні їх конкуруючим фірмам або іншим організаціям.

3.3. Стаття як результат мисленнєвого процесу

Стаття є результатом візуального вираження мисленнєвого процесу, в якому поєднуються аналіз, структурування, формулювання та висловлення думок. Як вид наукового тексту у мовознавстві вона має багато визначень, але для цього пункту актуальним постає визначення:

Стаття – 1. Науковий або публіцистичний твір невеликого розміру в збірнику, журналі, газеті тощо. 2. Самостійний розділ, параграф у юридичному документі, описі, словнику тощо.

Виділяють такі **види** статей: *вступна, передова, суспільно-політична, літературно-критична, мовознавча (лінгвістична), полемічна, наукова, науково-популярна.*

У цілому у статтях усіх видів викладаються власні думки, судження, спостереження. Часто використовується прийом зіставлення матеріалу, на основі такого порівняння робляться належні висновки. Якщо думка автора статті не збігається з думками попередніх дослідників, він може використати прийоми полеміки та доказу.

Рекомендується звертати увагу на грамотність.

Пишучи статтю, автор має пам'ятати, що зміст завжди існує у певному просторі й часі. Для передавання просторово-часових ознак і їхньої послідовності можна вжити такі слова та вирази: *тепер, сьогодні, там-таки, тут, туди, потім, звідти, перед тим, пізніше, раніше, завжди, віками, роки, на чужині, далеко, близько, десь.*

Важливо вміти пов'язати інформацію, висвітлити причинно-наслідкові зв'язки між частинами інформації, забезпечити логічну послідовність викладу. Для цього існують такі мовні засоби: *тому; через те, що; але; зате; проте; однак; і отже; завдяки цьому; у зв'язку з цим; у такому разі; залежно від цього; при цьому; при тому; також; крім цього; більше того; доречно; навпаки; по-перше; по-друге.*

Важливе та головне рекомендують повідомляти на початку статті. Варто пам'ятати про поділ на абзаци: суцільний текст погано сприймається читачем. Необхідно уникати надмірної кількості термінів та малозрозумілих іншомовних слів; речень одноманітної структури; надто довгих речень.

При написанні статті в газету, треба звертатися у тексті до читачів: *Ви, ми, добродії, друзі*. Написавши статтю, відкладіть текст на один день, а потім перечитайте знову, застосовуючи прийоми критики.

Автор статті відповідає за правильність і точність інформації та фактів, які наводить, а також за розміщення у статті даних, які не є предметом відкритої публікації.

3.4. Підготовка та написання нефахової статті в українських збірниках наукових праць, періодичних виданнях

Стаття – це невеликого розміру надрукована в часописі або збірнику наукова робота, присвячена певній проблемі, питанню і розрахована на фахівців, які розв’язують цю проблему.

Статті, які належать до цієї категорії, бувають *повідомлювальні* (про нові результати), *оглядові*, *аналітичні* (підсумки), *дискусійні* (про спірні питання).

Праці такого типу мають будову подібну до доповіді, реферату, курсової роботи тощо: *вступ, основна частина, висновки*. Оформлення статті (наявність дати та місця написання, розташування та форма підпису) залежить від вимог друкованого органу, куди її подано. У деяких часописах публікуються поради авторам щодо оформлення статей (обсяг, тип та розмір шрифту, наявність відомостей про авторів, оформлення посилання на використану літературу). Так, наприклад, підпис може розташовуватись як перед заголовком, так і після нього; прізвища авторів можуть подаватися як з іменами, так і з ініціалами. Стаття повинна мати логічне завершення і обґрунтування. У ній мають бути наведені факти.

Коли вже статтю написано, потрібно перевірити: чи відповідає написане обраній темі; чи є послідовність викладу матеріалу; чи логічно викладено думки, судження; як сформульовано основні думки; чи доречно використано у тексті статті цитати, як вони оформлені; чи не допущено фактичних помилок; якщо написано багато, то як скоротити текст.

Стаття у збірниках наукових праць може мати різний обсяг (найчастіше 5-12 сторінок, іноді більше). **Стислість** автора наукового тексту – це уміння уникати непотрібних повторів, багатослів’я або мовної надмірності. Хоча науковий текст і монологічний, йому властива спрямованість на адресата. Саме так дослідник повідомляє про мету дослідження (*зупинимося на*), кваліфікує свої дії (*розглянемо, проілюструємо, наведемо приклад*), прагне висловити власне бачення певної проблеми, подискутувати з фахівцями. Цю

ознаку наукового стилю характеризують як *діалогічність*, що виражається у використанні проблемних запитань, цитат, оцінних мовних засобів тощо.

Сьогодні якість наукової інформації пов'язують із формою, стилем викладу, з виявом авторської мовної індивідуальності, з орієнтуванням на читацьку аудиторію. Текст наповнений твердженнями, аргументованими доказами, міркуваннями, висновками, які ґрунтуються на виразно точному вживанні слів; усі речення повні, розповідні, логічно послідовні. Наукова інформація може передаватися також і за допомогою так званої «штучної» мови – графічної. У цій ролі виступають графіки, креслення, рисунки, математичні, фізичні символи, назви хімічних елементів, математичних знаків.

Усі слова вжито в прямому значенні, вони не містять відтінку зменшеності, пестливості, голубливості тощо, тому характеристика мовних явищ неемоційна, навіть помітно «суха», виразно книжна, обмежене використання фразеологізмів.

Є закономірним, що в наукових працях замість «я» використовують «ми» з огляду на те, що вираз суб'єкта авторства як колективу надає більшого об'єктивізму викладові. І це цілком зрозуміло, оскільки сучасну науку характеризують такі тенденції, як: інтеграція, колективність творчості, комплексний підхід до розв'язання проблеми.

Для зв'язку з попередніми частинами інформації рекомендовано застосовувати такі мовні одиниці: *як уже зазначалося; як було показано вище; узяти до уваги; попередній, останній, наступний* (розділ); *проаналізований, досліджений, описаний* (матеріал); *заданий, зазначений, викладений, знайдений, помічений* (вираз).

Особливо необхідно виділити слова, які свідчать про ступінь вірогідності (*дійсно, зрозуміло, вірогідно*), об'єктивність наведеної інформації (*думають, вважають, стверджують*). Ці мовні звороти нададуть висловлюванню відносного характеру, а от абсолютні твердження вимагають від автора найвищого ступеня відповідальності.

У висновку статті не можна обійтися без таких висловів: *таким чином; точніше кажучи; іншими словами; це означає; аналіз показує; аналіз підтверджує; з опису видно; з одного боку; з іншого боку; і все ж; на завершення; можна підсумувати*.

Рекомендовано звернути увагу на грамотність (правопис слів із великою літерою, власних назв, прізвищ, географічних назв, відмінкових закінчень

слів, розділові знаки), виправити друкарські помилки, описки й графічні неточності.

Текст наукових статей містить **анотацію** (невелику бібліографічну довідку, де стисло характеризується зміст книги, статті через перелік найголовніших у них питань, оцінюється анований твір). Анотація відповідає на питання: *Про що йдеться в першоджерелі?* Завдяки їй читач отримує можливість скласти попереднє уявлення про незнайомий друкований твір, відшукати в ньому необхідну інформацію. Саме тому в анотації слід зазначити характер публікації (стаття, монографія, підручник), її будову, актуальність теми, кому адресована й який має обсяг. Необхідно зазначити, що нового в цьому виданні порівняно з іншими на таку саму тему. Анотація не розкриває змісту наукового джерела, а лише інформує про наявність наукового джерела певного змісту і характеру.

Таким чином, анотація дозволяє користувачеві скласти достатнє й об'єктивне попереднє уявлення про незнайому для нього наукову публікацію і тим самим допомагає в пошуку, відборі та систематизації необхідної інформації.

За різними параметрами виокремлюються кілька **видів** анотацій: 1) за змістом і цільовим призначенням – довідкові (описові, інформаційні) та рекомендаційні; 2) за повнотою охоплення змісту анованого джерела – загальні та спеціалізовані (в тому числі аналітичні); 3) за кількістю анованих джерел – групові та негрупові.

Найбільшого поширення в науковій та навчально-науковій діяльності набули довідкові анотації, які характеризують наукове джерело за тематикою й проблематикою. Саме вони є ефективними в наданні своєчасної, об'єктивної і достатньої інформації про нові досягнення в різних галузях науки та суттєво заощаджують час пошуку й збирання наукової інформації.

Текст довідкової анотації може складатися з відомостей про: науковий жанр джерела (підручник, монографія, дисертація, стаття, доповідь тощо); призначення джерела; завдання, які розв'язує автор джерела; метод, яким користувався автор (експеримент, порівняльний аналіз тощо); структуру анованого джерела; предмет і тему джерела, основні положення й висновки; допоміжний та ілюстративний матеріал, додатки тощо; про автора (у разі необхідності).

Поширеною помилкою при складанні анотацій є їх надлишковість, яка виникає переважно при повторенні інформації, використанні зайвих фраз, вставних слів, складних підрядних конструкцій.

Зразок анотації наукової статті

ДО ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ ДІЄСЛІВНОЇ КАТЕГОРІЇ СТАНУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Галина Кутня

У статті проаналізовано мовознавчі студії, присвячені проблемі дієслівного стану, в ретроспективі та перспективі. Розглянуто статус цієї граматичної категорії, а також особливості її значень з урахуванням різних мовних рівнів.

Ключові слова: категорія стану, активний стан, пасивний стан, зворотні дієслова.

3.5. Вимоги до наукової статті у фаховому виданні: мовні особливості

Наукова стаття – один із видів наукових публікацій, де описують кінцеві або проміжні результати дослідження, обґрунтовують способи їх отримання, а також накреслюють перспективи наступних напрацювань.

Стиль писемної наукової мови – безособовий монолог, тому виклад зазвичай ведеться від третьої особи, бо увагу зосереджено на змісті й логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Порівняно рідко використовуються форми першої й зовсім не використовуються – другої особи займенників однини. Авторське «я» відступає перед значущістю й вагомістю тих наукових явищ, які він досліджує. Ставши фактом наукової мови, особовий займенник «ми» зумовив цілу низку нових похідних словосполучень, наприклад: *на нашу думку, по-нашому*. Проте нагромадження цього займенника в роботі справляє малоприємне враження, тому автори наукових робіт намагаються використовувати звороти, щоб повністю виключали цей займенник. На допомогу приходять конструкції з невизначено-особовими реченнями (*Спочатку проводять відбір зразків...*), форма викладу від третьої особи (*Автор вважає...*), безособові форми на -но, -то (*Здійснено аналіз..., визначено напрями..., вжито метод індукції*). Часто використовуються зворотні дієслова, пасивні конструкції, що зумовлено необхідністю підкреслити об'єкт дії, предмет дослідження (наприклад, *У цій статті розглядаються...*).

У науковому тексті значно частіше трапляються складнопідрядні, ніж складносурядні речення. Це пояснюється тим, що в підрядних частинах речень відбиваються причинові, часові, наслідкові, умовні й подібні відношення, а також тим, що окремі частини у складнопідрядному реченні тісно пов'язані між собою. Частини ж складносурядного речення немовби нанизуються,

утворюючи своєрідний ланцюг, окремі ланки якого незалежні одна від одної й легко піддаються перегрупуванню.

Разом із екстралінгвістичними (немовними) засобами (одиницями виміру, формулами, графіками, схемами, ілюстраціями, кресленнями, діаграмами) правильне використання частин мови в науковій праці допомагає викласти необхідну інформацію стисло, компактно, наочно.

Діловий і конкретний характер опису явищ, які вивчаються, фактів і процесів майже повністю виключає емоційно забарвлені слова та вигуки. Експерименти описуються за допомогою дієприкметників пасивного стану. Опис дій машин і механізмів (у працях технічного профілю) найчастіше робиться за допомогою пасивних конструкцій, в яких присудком є дієслово в пасивно-зворотній формі (*подається, вмикається, від'єднується*). Використання подібних синтаксичних конструкцій дає змогу сконцентрувати увагу читача тільки на самій дії. Суб'єкт дії при цьому лишається невизначеним, оскільки вказівка на нього в такого роду наукових текстах необов'язкова.

Ще одна композиційна особливість наукового стилю – документування тверджень, посилення, цитати. За типом мовлення сучасні наукові тексти є монологічними, вживаються в усній та писемній формах із переважанням останньої. Г. С. Онуфрієнко сформувала групи виразів, які допомагають науковцям при написанні наукових статей:

1. *Мотивація актуальності теми і важливості дослідження*: Проблема ... перебуває у центрі уваги...; ... заслуговує на особливу увагу...; ... посідає важливе місце...; ... є актуальною...; ... давно є на часі...; ... є цілком на часі...; ... цілком не є вирішеною...; ... є малорозробленою, недослідженою...; ... є дискусійною, не досить розробленою...; ...фрагментарно висвітлювалася в...; ... не була об'єктом спеціального вивчення...; Важливо ...дослідити...; ... описати (здійснити опис); ...узагальнити...; ...вивчити ...; ...встановити...; ...пояснити...; ...система тизувати...; ...схарактеризувати (дати характеристику)...; ...класифікувати...
...визначити...; ...підсумувати...; ...проаналізувати...; ...з'ясувати...; ...розробити...; ...здійснити експеримент...; ...простежити...; ...укласти ...; ...виявити ...; ...експериментально перевірити...

2. *Історія й сучасний стан розробки питання в науковій літературі*: Прийнято вважати, що...; Загальновідомо, що...; Є думка, що...; На думку (кого?), ...; Згідно з точкою зору..., ...; Відповідно до концепції...; Як вважає (вважають)..., ...; Існуючі точки зору з цього питання можна класифікувати

таким чином...; Дослідженням цієї проблеми займалися...; Цих поглядів дотримується (дотримуються)...; Гіпотезу (передбачення) про... висунув (розробив) ...; Початок напрямку (тенденції) покладено...; Нову концепцію (ідею, гіпотезу, теорію тощо) розроблено...

3. *Мета і завдання статті*: Статтю присвячено такому питанню, як ...; Мета статті полягає в тому, щоб...; Завдання дослідження формулюється (формулюються)...; Метою є встановити (встановлення)...; Метою є визначити (визначення)...; У статті порівнюється (порівнюються)...; У статті виявляється (виявляються)...; У статті вивчається (вивчаються)...; У статті з'ясовується (з'ясовуються)...; Автор розв'язує низку завдань, а саме: ...; Мета статті – проаналізувати (описати, схарактеризувати) ...; Метою роботи є дослідження...

4. *Виклад суті дослідження у статті*: Є підстави вважати...; Умови та хід експерименту дозволяють висунути гіпотезу...; Гіпотетично можна стверджувати...; Перевіримо запропоновану гіпотезу...; Виходячи з передбачення..., ...; Однією з найважливіших особливостей (чого?) ... є ...; Об'єкт дослідження характеризується такими особливостями: ...; Об'єкт аналізу має такі специфічні якості, як...; Зібраний матеріал підлягає структуруванню...; Матеріали здійсненого обстеження дозволяють згрупувати (класифікувати, узагальнити, уточнити, конкретизувати)...; За структурою можна виокремити...; Нами зафіксовано (виявлено, з'ясовано, описано)...

5. *Висновки, рекомендації, пропозиції*: Таким чином, проведене дослідження (аналіз) підтверджує, що...; Отже, є всі підстави зробити такий висновок:...; Як підсумок зазначимо, що...; Дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про...; Відтак, можна впевнено стверджувати, що...; Сформулюємо основні висновки та рекомендації...; Описана у статті методика проведення експерименту являє собою...; Нарешті, зробимо висновок про...; Підсумовуючи все сказане, відзначимо, що...; Підбиваючи підсумки, сформулюємо...; Можна зробити низку висновків...; Здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки:...; Дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: ...; У ході експерименту розв'язано поставлені завдання і підтверджено основні положення запропонованої гіпотези, а саме: ...

Відповідно до вимог наукові статті повинні включати такі елементи:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких розпочато вирішення даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формування цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у конкретному напрямі.

Правила підготовки фахових статей до видання:

- назва статті має бути короткою, але інформативною, в ній не повинно бути скорочень (назву статті слід подавати українською та англійською мовами);
- прізвища та ініціали або імена авторів слід розміщувати справа під назвою статті українською мовою і транслітеровані латиницею;
- індекс УДК – зліва під назвою статті;
- анотація (від 70 слів) та ключові слова – українською та англійською мовами:

Характерною особливістю змісту анотації є те, що в ній обов'язково має зазначатися, що нового вносить анотоване наукове джерело в порівнянні з іншими, близькими до нього тематикою й цільовим призначенням; чим відрізняється це видання від попередніх. Щоб вилучити з наукового джерела основну і нову інформацію та сформулювати й правильно оформити її в жанрі анотації, необхідно мати як достатні знання у відповідній галузі знань, так і сформовані навички й уміння у складанні анотації.

Процес анотування наукового джерела має відповідати певним вимогам. Композиція анотації має бути внутрішньо логічною і може відрізнятися від композиції анотованого джерела; відбір відомостей для анотації, їх формулювання та розташування залежать від змісту й характеру анотованого джерела, від призначення анотації та її адресата; мова анотації має бути науковою, нормативною, лаконічною, ясною, простою, без довгих і занадто складних речень; загальний обсяг анотації не повинен перевищувати 500 друкованих знаків і лише у виняткових випадках може сягати 800–1000 друкованих знаків. Довідкові анотації можуть бути максимально лаконічними (1–3 речення) або розгорнутими, але не перевищувати вказаних обсягів.

- текст статті – до 7 сторінок, 10 – 12 сторінок для докторантів з висновками та перспективами подальших досліджень у конкретному напрямі. Посилання на джерела слід подавати в міру їх згадування в тексті;

- текст, усі цифрові дані та матеріали до статті повинні бути ретельно вивірені авторами;
- загальноприйняті терміни, що часто зустрічаються в тексті, слід подавати у вигляді абрєвіатури, розшифрувавши її при першому згадуванні;
- літературні джерела, що цитуються або використовуються у статті, повинні бути пронумеровані в порядку згадування про них у тексті; посилання на джерело слід подавати у квадратних дужках;
- позначення вихідних даних слід не транслітерувати, а перекладати англійською мовою, наприклад: том (Vol.), номер (No.), випуск (Issue), сторінки (P., p.). Не слід транслітерувати також словосполучення [Electronic resource], Access mode і et al. Це стосується лише джерел, мова оригіналу яких українська;
- джерела, мова оригіналу яких англійська, німецька тощо, наводяться без змін. У процесі транслітерації слід користуватися таблицями транслітерації, які подано далі, враховуючи мову оригіналу – українську. Для монографій та наукових статей українською мовою, крім транслітерації оригінальної назви, обов'язковим є переклад назви англійською мовою, що слід наводити у квадратних дужках, наприклад:
 Медвідь В. Ю. Стратегія територіального економічного розвитку: теоретичний аспект / В. Ю. Медвідь // Економіка розвитку. 2013. № 1 (65). С. 48–51.
 Medvid V. Yu. Stratehiia terytorialnoho ekonomichnoho rozvytku: theoretychnyi aspekt / V. Yu. Medvid // Ekonomika rozvytku. 2013. No. 1 (65). P. 48–51.
- схеми і блок-схеми слід розміщувати після першого посилання на них по тексту, використовуючи тільки програму Visio. Для рисунків та графіків необхідно використовувати програму CorelDRAW. Усі рисунки і таблиці потрібно супроводжувати назвою. Кількість графічного матеріалу має бути мінімальною;
- таблиці у статті потрібно використовувати тільки в тому випадку, якщо вони сприяють стислості викладу, або в тому випадку, якщо інформація не може бути подана у вигляді графіків чи гістограм;
- формули і математичні символи необхідно подавати шрифтом Arial, кг 14 таким чином, щоб були чітко позначені підрядкові (C_1) і надрядкові індекси (C^2). Тільки у випадку нагальної потреби слід наводити громіздкі математичні формули і використовувати складні позначення з тильдами, зірочками. Математичні символи опису формул після слова «де» слід набирати ідентично до символів у самій формулі;

- на останній сторінці рукопису повинні бути особисті підписи автора(ів), завідувача провідної кафедри, наукового керівника (для аспірантів) і наукового консультанта (для докторантів), завірені печаткою.

Рішення про публікацію статті приймає редакційна колегія (рада). У текст статті без узгодження з автором можуть бути внесені редакційні виправлення або скорочення. Редакція переважно залишає за собою право на їх оприлюднення у вигляді коротких повідомлень і рефератів.

3.6. Підготовка та написання наукової статті у закордонних виданнях: мовні особливості

На сьогодні існує велика кількість міжнародних систем цитування (бібліографічних баз): Web of Science, Scopus, Index Copernicus, Astrophysics, PubMed, Mathematics, Chemical Abstracts, Springer, Agris, GeoRef. Авторитетними з них, індекси яких визнаються в усьому світі, є «Web of Science» і «Scopus».

Web of Science – база даних Філадельфійського інституту наукової інформації (Thomson Reuter Master Journal List), покриває більше 9 тис. видань англійською і частково німецькою мовою (з 1980 р.) і включає три бази – Science Citation Index Expanded (природничі науки), Social Sciences Citation Index (суспільні науки), Arts and Humanities Citation Index (мистецтво та гуманітарні науки).

Ці ресурси не містять повних текстів статей, однак включають посилання на повні тексти в першоджерелах і списки всіх бібліографічних посилань, що зустрічаються в кожній публікації, що дозволяє в короткі терміни отримати найповнішу бібліографію з теми (глибина архіву – 20 років). Імпакт-фактор будь-якого журналу, який включено до бази Web of Science, можна дізнатися безпосередньо на сайті кожного журналу.

Scopus – найбільша в світі єдина мультидисциплінарна реферативна база даних (з 1995 р.), яка оновлюється щодня і яка є найбільшою базою даних наукових публікацій без повних текстів. Вона забезпечує якісну підтримку в пошуку наукових публікацій і пропонує посилання на всі існуючі цитати з обширного обсягу доступних статей. Scopus охоплює понад 18 тис. наукових журналів від 5 тис. наукових видавництв світу, включаючи близько 250 російських журналів, 13 млн. патентів США, Європи і Японії, матеріали наукових конференцій. Scopus на відміну від Web of Science в процентному відношенні набагато ширше відображає природні науки і техніку – 80%. Вона є комерційною БД і повна її версія доступна тільки на умовах передплати через

веб-інтерфейс. Однак існує можливість перегляду ресурсів БД Scopus в обмеженому режимі Author preview_(доступно: кількість представлених у БД статей автора, h-index, кількість цитувань, affiliation history).

Для оптимізації проведення аналітичних досліджень платформа має засіб контролю ефективності досліджень Research Performance Measurement (RPM). Інструментарій RPM ґрунтується на унікальній ідентифікації авторів, установ та видань; дає змогу отримувати різноманітні мультимедійні аналітичні звіти по окремих учених, наукових установах, напрямках досліджень та назвах видань.

Публікація наукової статті в Scopus: З 1 січня 2016 року набрав чинності новий порядок затвердження рішень про присвоєння вчених звань, згідно з яким однією з умов присвоєння вченого звання «професор», «доцент», «старший дослідник» є публікація у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, рекомендованих МОН.

Також слід пам'ятати, що публікація в провідному міжнародному журналі передбачає наявність якісного наукового продукту та проходження ним ряду процедур, включаючи подвійне «сліпе» рецензування. Хоча й тут в окремих випадках може зніматися плата на покриття витрат на рецензування.

Рубрикатор Scopus (ASJK) має 27 базових тематичних розділів, розділених на 335 підрозділів, політематичні статті індексуються відразу в декількох розділах.

Українські проекти щодо використання наукометричної бази даних Scopus для оцінки наукового потенціалу держави в цілому та окремих суб'єктів наукової діяльності в Україні на рівні вищих органів державної влади почали з'являтися у 2009 р. Протягом року Міністерство освіти і науки України та Національна академія наук України провели ряд консультацій із вищим керівництвом компанії Elsevier щодо серйозного збільшення номенклатури українських видань, що індексуються у Scopus (до показника 100-200 журналів; на рівні 40-80% аналогічного показника Польщі). Стратегічні домовленості з цього питання були досягнуті. Органи державної влади та профільні відомства розпочали процеси роботи з видавцями щодо цільової підготовки наукових фахових видань України до включення у Scopus і, паралельно, процеси запровадження у практику власної діяльності методів кількісної та напівкількісної оцінки наукового потенціалу (наукометрії) на основі даних Scopus. 10 червня 2009 р. Президія НАН України ухвалила рішення щодо розгортання системи постійного моніторингу наукового потенціалу суб'єктів наукової діяльності України за показниками бази даних

Scopus. Реалізація цього завдання була покладена на Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського.

Корисно знати: інформаційний сайт SciVerse Scopus, Scopus Author Preview (інструмент дозволяє базовий пошук за автором без передплати Scopus); наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus (рейтинг науковців України за показниками наукометричної бази даних Scopus); перелік видань, які індексуються Scopus (оновлюється 2-3 рази на рік); інструкція користувача Scopus українською: Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та SciVerse Scopus / Денис Соловяненко // Бібліотечний вісник. 2012. № 1. С. 6-21.

Наукометричний апарат Scopus забезпечує облік публікацій науковців і установ, у яких вони працюють, та статистику їх цитованості. **Включає:** *профілі авторів* – для авторів, які опублікували більше однієї статті, у SCOPUS створюються; *індивідуальні облікові записи* – профілі авторів з унікальними ідентифікаторами авторів (Author ID); дозволяє безкоштовно робити пошук за автором: побачити варіанти написання прізвища в системі, місце роботи автора, кількість документів у системі, кількість посилань, кількість цитувань, індекс Хірша по Scopus, кількість співавторів, кількість запитів і предметну область, в якій працює автор, дізнатися назву останньої опублікованої в Scopus роботи; *профілі установ* – для установ, співробітники яких опублікували більше однієї статті, у SCOPUS створюються профілі з унікальними ідентифікаторами установ (Scopus Affiliation Identifier), які надають інформацію: адреса установи, кількість авторів-співробітників установи, кількість публікацій співробітників, перелік основних назв видань, у яких публікуються співробітники установи та діаграма тематичного розподілу публікацій співробітників установи; *профілі журналів* – інструмент Journal Analyzer дозволяє проводити розширений аналіз наукового рівня видань (у тому числі, порівняльний аналіз кількох видань) за чотирма основними показниками: загальна кількість статей, опублікованих у виданні протягом року; загальна кількість посилань на видання у інших виданнях протягом року; тренд року (відношення кількості посилань на видання до кількості статей, опублікованих у виданні); відсоток статей, які не були процитовані.

Усі без винятку журнали, пропоновані в SCOPUS, повинні мати повний зміст англійською мовою, в якому обов'язково зазначені транслітеровані прізвища авторів.

Заголовок статті англійською мовою. Для всіх журналів без винятку існують вимоги, пропоновані зарубіжними базами даних до заголовків статей: заголовки наукових статей повинні бути інформативними (Web of Science це вимога розглядає в експертній системі як одне з основних); у заголовках статей можна використовувати тільки загальноприйняті скорочення; у перекладі заголовків статей англійською не повинно бути ніяких транслітерацій, окрім неперекладних назв власних імен, приладів та інших об'єктів, що мають власні назви; також не використовується неперекладний сленг.

Це стосується й *авторських резюме (анотацій) і ключових слів.* Авторські резюме (анотації) оформляються англійською мовою. Прагнення скоротити обсяг друкованого видання, щоб укластися в обмежені фінанси, змушує редакції взагалі ігнорувати анотації та виключати вимогу з правил про їх обов'язкову наявність для авторів, або обмежувати обсяг анотацій кількома рядками, реченнями, певною кількістю знаків (100–200). Однак слід мати на увазі, що анотації (реферати, авторські резюме) англійською мовою є для іноземних учених основним і, як правило, єдиним джерелом інформації про зміст Вашої статті. Зарубіжні фахівці з анотації оцінюють публікацію, можуть використовувати її в своїй публікації та зробити на неї посилання, відкрити дискусію з автором, запросити (передплатити) повний текст. Анотація англійською за обсягом може бути більше анотації національною мовою.

Наведемо **обов'язкові риси анотацій англійською мовою:** *інформативність* (без загальних слів); *оригінальність* (не копіювати скорочену анотацію, подану національною мовою); *змістовність* (відображати основний зміст статті та результати досліджень); *структурованість* (можливо, навіть рубрикація, як у статті: предмет, тема, мета, метод або методологія, результати, область застосування результатів, висновки); *«англомовність»* (якісна англійська мова); *компактність* (обсяг 100–250 слів).

Досвід показує, що найскладніше для автора у підготовці анотації – короткий виклад результатів роботи, тому найбільш оптимальний варіант анотації – стисле повторення структури статті, саме він поширений і в зарубіжних журналах. Послідовність викладу змісту статті можна змінити, почавши з викладу результатів роботи і висновків. Предмет, тему, мету роботи вказують у тому випадку, якщо вони не чітко продивляються із заголовка статті. Відомості, що містяться в заголовку статті, не повинні повторюватися в тексті реферату. Метод (методологію) проведення роботи доцільно описувати в тому випадку, якщо вони відрізняються новизною або їх розробка

становить самостійну частину роботи. У рефератах документів, що описують експериментальні роботи, вказують джерела даних і характер їхньої обробки. Результати роботи описують гранично точно й інформативно. Наводять основні теоретичні та експериментальні результати, фактичні дані, виявлені зв'язки і закономірності. При цьому перевага надається новим результатам і даним довгострокового значення, важливим відкриттям, висновкам, які спростовують наявні теорії, а також даними, що, на думку автора, мають практичне значення. Висновки можуть містити рекомендації, оцінки, пропозиції, гіпотези, описані у статті. Слід уникати зайвих вступних фраз (наприклад, *автор статті розглядає*). Історичні довідки, якщо вони не становлять основний зміст документа, опис раніше опублікованих робіт та загальновідомі положення в рефераті не наводять. У тексті реферату слід вживати синтаксичні конструкції, властиві мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій (таких, що не застосовуються у науковій англійській мові).

У англійському тексті варто застосовувати термінологію, властиву іноземним спеціальним текстам. Скорочення та умовні позначення, крім загальноживаних (у тому числі в англійських спеціальних текстах), застосовують у виняткових випадках або дають їх визначення при першому вживанні. Одиниці фізичних величин слід наводити в міжнародній системі СІ. Можна наводити в круглих дужках поряд із величиною в системі СІ значення величини в системі одиниць, використаної у вихідному документі.

Прізвище автора, назва організацій та відомств. Прізвища авторів статей та назви місць їх роботи наводять згідно з однією з традиційних міжнародних систем транслітерації. Однак довільний вибір транслітерації кожної редакцією (видавництвом або самим автором) неминує призводити до виникнення різних варіантів написання прізвища одного автора, відтак ускладнює його ідентифікацію та об'єднання даних щодо його публікацій і цитування під одним профілем (ідентифікатором – ID автора). Оскільки SCOPUS враховує будь-які системи транслітерації, використані в публікаціях (SCOPUS нічого сам не транслітерує і не перекладає), то для того, щоб якнайповніше та коректніше був створений профіль автора, важливо дотримуватися правил транслітерації за однією системою. Також, щоби всі відомості щодо цитування публікацій одного автора збиралися під одним профілем, слід чітко й однотипно вказувати місце роботи (назву наукової організації). Назва організації в SCOPUS використовується для ідентифікації авторів, для створення їхніх профілів та профілів організацій. Ці дані

дозволяють також робити висновки щодо цитованості публікацій різних організацій (установ). Ці відомості також враховуються іншими аналітичними системи видавництва Elsevier. Вживання у статті офіційної, без скорочень, назви організації англійською мовою дозволить точно ідентифікувати приналежність авторів, запобігатиме втраті цитувань. Вживання скорочень або абревіатур у назвах також призводить до втрати цитувань у процесі обліку публікацій організації, особливо якщо абревіатури не є загальноживаними. У назвах усі значущі слова (крім артиклів і прийменників) повинні починатися з великої літери (абсолютно неприпустиме написання лише частини смислових слів з великої літери). Найбільш ефективний вихід із ситуації – спільне з розробниками SCOPUS формування кластерів найменувань організацій з урахуванням усіх можливих варіантів перекладу, транслітерації, скорочень, що використовуються в наукових статтях.

Пристатейні списки літератури. Подання національних джерел у списках літератури в латиниці – окрема складна проблема. Більшість українських журналів, включених до БД SCOPUS, на сьогодні не надають у латиниці посилання на україномовні публікації. Практично всі вони не додають у БД відомості про національні посилання у пристатейній бібліографії. Тобто, вони не є корисними для самої БД, оскільки не додають цитувань нікому, не можуть бути включені до жодних рейтингових оцінок, тому навряд чи є перспективи подальшої наявності таких журналів у БД SCOPUS – їхній інформаційний і наукометричний внесок у БД нульовий. Можливості цієї конкретної системи (SCOPUS) дозволяють за посиланнями здійснювати оцінювання значення і визнання робіт конкретних авторів, наукового рівня журналів, організацій і країн, визначення актуальних наукових напрямів і проблем, виявлення їх точок розвитку й занепаду тощо, тому в усьому світі вимоги до цієї складової наукових статей високі. Навіть попри те, що наукова спільнота ставиться до порівняльної наукометрії дещо скептично, стаття з представницьким списком літератури демонструє професійний світогляд і якісний рівень досліджень її авторів.

Правильний опис використовуваних джерел у списках літератури є запорукою того, що цитована публікація буде врахована в оцінці наукової діяльності авторів, організації, регіону, країни. За цитованістю журналу визначають його науковий рівень, авторитетність, ефективність діяльності його редакційної ради тощо. Відповідно, найбільш значущими складовими бібліографічних посилань є прізвища авторів та назви видань. Причому для того, щоб всі автори публікації були враховані в системі, необхідно в опис

статті вносити всіх авторів, не скорочуючи перелік до трьох, як це рекомендовано чинними у нас державними стандартами.

Список літератури (References) для SCOPUS та інших зарубіжних БД необхідно наводити повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наданий національною мовою, незалежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються у списку, наведеному у латиниці.

Стандарти представлення бібліографічних посилань. У SCOPUS пропонується вісім варіантів стандартів для складання бібліографічних списків із результатів пошуку: APA – American Psychological Association (5th ed.); Council of Biology Editors – CBE 6th, Citation-Sequence; Chicago 15th Edition (Author-Date System); Harvard; Harvard – British Standard; MLA (Modern Language Association) 6th Edition – Single Spaced Reference List; NLM – National Library of Medicine; Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical Journals.

Ні в одному із зарубіжних стандартів на бібліографічні записи не використовуються розділові знаки («/» і «-»). Назва джерела та вихідні дані відокремлюються від авторів і заголовка статті типом шрифту, найчастіше, курсивом (*italics*), крапкою або комою.

Статті з електронних журналів описуються аналогічно друкованим виданням з доповненням даних щодо адреси доступу. Найточніше дозволяє ідентифікувати електронні публікації запроваджений порівняно недавно унікальний ідентифікатор, який використовують практично всі провідні закордонні журнали для ідентифікації своїх статей – DOI (Digital Object Identifier).

Рекомендується приблизно така **схема представлення наукової статті** в журналі (електронної версії журналу):

Блок 1. Національною мовою: назва статті; автор(и); адресні дані авторів (організація(і), адреса організації(й), електронна пошта усіх або одного автора); анотація (авторське резюме); ключові слова. У цьому блоці в адресних даних можна залишити назви організацій, відомств і місце знаходження організації (місто, країна), решту адресну частину віднести в кінець статті (після списків літератури).

Блок 2. У романській абетці та сама інформація в тій самій послідовності: автори (транслітерація); заголовок, анотація, ключові слова, назва організації, адреса організації англійською мовою.

Блок 3. Повний текст статті мовою оригіналу.

Блок 4. Список літератури з кириличними посиланнями. Національний стандарт представлення посилань в цьому блоці для SCOPUS не має значення.

Блок 5. Список літератури в романській абетці. Назва списку літератури має бути англійська: REFERENCES, у жодному разі її не слід транслітерувати: SPISOK LITERATURY або якимось іншим чином.

Необхідно мати на увазі, що всі наукові статті, або 90 % статей (за винятком новин, рекламно-інформаційних повідомлень тощо), повинні мати пристатейні списки. На експертизу до БД надсилають тільки повні тексти зі списками. Невелика кількість пристатейної бібліографії в журналі негативно позначається на його оцінці фахівцями БД і перешкоджає входженню видання до наукометричної системи – ваше видання повинно бути корисним для БД, додавати щось до наукометричних показників.

З цієї точки зору найбільш вигідною є електронна версія журналу, в якій окремо представлена наукова частина (у змісті виділяються відповідні розділи).

Існує також варіант реєстрації самостійної електронної версії журналу й отримання ISSN на цей варіант. Тоді редакційна колегія періодичного видання (видавець, наукова установа) одержує додаткові можливості представлення інформації в електронному вигляді: таке видання може істотно відрізнитися від свого друкованого прототипу.

3.7. Робота над монографічними працями

Монографія – це наукова праця, яка містить повне або поглиблене дослідження однієї проблеми або теми, яка належить одному або декільком авторам.

Наукову монографію характеризує єдність змісту й вона свідчить про науковий внесок здобувача в науку й розглядається як кваліфікаційна наукова праця. За цих умов вона може замінити дисертаційну роботу. Обсяг індивідуальної монографії здобувача наукового ступеня доктори наук, яка зараховується як дисертація, повинен становити не менше 10 авторських аркушів в області технічних і природничих наук і не менше 15 авторських аркушів в області гуманітарних і суспільних наук.

Другий тип наукової монографії – це наукова праця, яка є засобом висвітлення основного змісту дисертації й однієї з основних публікацій по темі дослідження, при цьому до неї висуваються вимоги: обсяг – не менше 10 обліково-видавничих аркушів; наявність рецензій двох докторів наук, по відповідній спеціальності; наявність рекомендації Вченої Ради науково-

дослідної установи або вищого навчального закладу; тираж не менше 300 екземплярів; наявність міжнародного стандартного номера ISBN.

Традиційна *композиційна структура наукової монографії*: титульний аркуш, анотація, перелік умовних позначок (при необхідності) уведення або передмова, основна частина, висновки або післямова, література, допоміжні покажчики, додатки, зміст.

Монографія призначена, насамперед для вчених, і повинна відповідати за змістом і формою жанру публікації. Особливе значення тут мають чіткість формулювань і викладу матеріалу, логіка висвітлення основних ідей, концепцій, висновків. Її обсяг повинен бути не менше 6 друкованих аркушів. Вимоги до сутності викладу матеріалу в розділах монографії, аналогічні до вимог інших наукових публікацій із певними особливостями їх призначення.

У монографії може бути один або декілька авторів. Монографія, що має декількох авторів називається «колективною монографією». Може видаватися у вигляді одного або декількох томів і повинна пройти процедуру рецензування. Рецензентів має бути не менш двох – це фахівці з ученим ступенем за профілем монографії.

Обсяг наукової монографії визначається автором (авторами) з урахуванням необхідності найбільш повного розкриття змісту роботи. При обсязі рукопису більш 400 сторінок вона видається в 2-х частинах.

Текст монографій повинен бути набраний у редакторі Microsoft Word на аркушах формату А4 з полями по 2,5 з кожної сторони. Шрифт – Times New Roman, розмір – 14, без ущільнення або розрідження. У таблицях і ілюстраціях допускається зменшення розміру шрифту аж до 12. Абзацний відступ – 1,25, міжрядковий інтервал – одинарний, текст вирівнюється по ширині й має переноси.

Заголовки розділів рукописи, а також усі її структурні елементи (уведення, зміст, висновки, література і т.д.) друкуються прописними (заголовними) буквами без переносів, крапок на кінці й розташовуються по центру сторінки без абзацного відступу. Заголовки підрозділів друкуються малими літерами по центру сторінки без абзацного відступу.

Зміст монографії повинен містити в собі перелік усіх складових частин рукописи зі вказівкою номерів сторінок, на яких вони перебувають. Не допускаються розбіжності між назвою заголовка в тексті й у змісті. Зміст може бути поміщене на початку або наприкінці рукопису.

Список використаної літератури наводиться наприкінці рукопису (у монографії).

Рукопис монографії, підготовлена до друку відповідно до плану видання наукової літератури на рік, представляється проректорові по науковій роботі разом із рецензією (внутрішньої або зовнішньої), витягом із протоколу засідання кафедри з рекомендацією про доцільність її видання й експертним висновком.

Між дисертацією й монографією є певні відмінності:

1. у дисертації передбачається виклад наукових результатів і висновків, отриманих особисто автором, а монографія – це виклад результатів, ідей, концепцій, які належать як здобувачеві, так і іншим авторам;

2. дисертація містить нові наукові результати, висновки, факти, а монографія може викладати як нові результати, так і методичні, технічні розв'язки, факти, які вже відомі;

3. дисертація за вимогами має певну структуру й правила оформлення, які необхідно дотримувати; до монографій таких вимог не пред'являють;

4. дисертація – це рукопис, який зберігається в обмеженій кількості екземплярів у певних бібліотечних установах; монографія – це видання, яке пройшло відповідну редакційно-видавничу обробку, виготовлене друкованим або іншим способом, видане в професійному видавництві;

5. дисертація виконується відповідно до вимог державних стандартів щодо печатки й оформлення, чого не встановлюється для монографії та її структури.

3.8. Анотування наукових праць

Анотація – це невеличка бібліографічна довідка, де стисло характеризується зміст книги, статті через перелік найголовніших у них питань, оцінюється анований твір. Анотація відповідає на питання: *Про що йдеться в першоджерелі?* Завдяки їй читач отримує можливість скласти попереднє уявлення про незнайомий друкований твір, відшукати в ньому необхідну інформацію. Саме тому в анотації слід зазначати характер публікації (стаття, монографія, підручник), її будову, актуальність теми, кому адресована й який має обсяг. Анотація найчастіше міститься на другій сторінці будь-якої друкованої праці. Цей документ необхідно вміти складати всім, хто створює підручники, посібники, укладає допоміжну науково-методичну літературу (словники, збірники різного призначення тощо).

До різновидів анотації належить автореферат. Призначення автореферату – широке ознайомлення наукових працівників із методикою дослідження, фактичними результатами й основними висновками

дисертаційної роботи. Важливість автореферату як документа полягає в тому, що за наведеними в ньому даними оцінюють рівень дисертації та наукову кваліфікацію її автора, його навички оформлення результатів наукової праці. Останнє важливе й тому, що автореферат, як правило, не зазнає професійного редакторського оброблення, й тому здобувач наукового ступеня виступає в ролях автора й редактора одночасно. Процес складання автореферату є згортанням наукової інформації, спрямованим на те, щоб виявити й вибрати зі змісту дисертації найістотнішу інформацію й подати її в новій стислій формі. Аналізуючи зміст дисертації, її автор виявляє те, що відповідає цільовому призначенню автореферату й підлягає включенню до тексту. У логічній єдності з аналізом провадиться синтез інформації, її логічне комплектування, узагальнення, пошук містких і точних засобів і форм її подання, внаслідок чого створюється новий документ – автореферат, який, попри істотні відмінності від дисертації за формою й обсягом, повинен бути адекватним їй у семантичному відношенні.

3.9. Побудова наукової доповіді

Найбільш поширеною формою усного оприлюднення наукових результатів є доповідь. Вона призначена для усного (публічного) прочитання та обговорення. Розрізняють доповіді: *звітні, поточні, на наукові теми*.

Наукова доповідь – це публічно виголошене повідомлення, розгорнутий виклад певної наукової проблеми (теми, питання). Структура тексту доповіді практично аналогічна плану статті.

Є два **методи** написання доповіді. Перший полягає в тому, що дослідник спочатку готує тези свого виступу, на основі тез пише доповідь на семінар або конференцію, редагуючи її для публікації в наукових збірниках та інших періодичних виданнях. Другий пов'язаний із повним написанням доповіді, яка у скороченому вигляді апробується в аудиторії.

Вибір способу підготовки доповіді залежить від змісту матеріалу та індивідуальних особливостей науковця. Під час створення доповіді необхідно враховувати мовне оформлення матеріалу.

Цілком природним для тексту доповіді є використання термінів, іншомовних слів і словосполучень, у яких чітко можна простежити: семантичну глибину, синонімічні ряди, емотивне вираження і сприйняття, компонент синонімічного ряду, конотативне прирощення, сферу вживання, засіб спілкування тощо. Текст наповнений твердженнями, аргументованими доказами, міркуваннями, висновками, які ґрунтуються на виразно точному

вживанні слів; усі речення повні, розповідні, логічно послідовні. Усі слова вжито в прямому значенні, вони не містять відтінку зменшеності, пестливості, голубливості тощо. Характеристика мовних явищ неемоційна, навіть помітно «суха», виразно книжна.

§4. Періодизація становлення української термінології

Першим періодом історії української термінології є формування її зародків із давнини до кінця XVII ст (донауковий період). Витоки термінології на базі власномовного матеріалу сягають тих часів, коли в межах побутово-повсякденного мислення формуються наукові спостереження та експерименти.

Першим шаром примітивних термінів були назви об'єктів рослинного і тваринного походження (період збирання у первісному суспільстві). Із виникненням ремесел розширюється набір назв засобів і продуктів матеріального виробництва.

Другим шаром первісної термінології була суспільно-політична і правнича лексика. Така термінологія засвідчена у «Руській Правді» (XI-XII ст.), наприклад: *віра* – «подать», *дика віра* – «продаж», «вилучення майна», *потоп* – «знищення майна», *послухъ* – «свідок», *судъ* – «суд, розгляд справи», *правда* – «закон, збірник правил судового процесу», *голова* – «вбивство», *головъникъ* – «убивця».

Третій шар становила дипломатична термінологія. Приклади її знаходимо у договорах київських князів із греками 907, 911, 947, 972 років. Тут ужито такі назви: *толковин* – «перекладач, товмач», *гость* – «посол», «купець», *советъ* – «договір, угода», *рота* – «присягання, клятва», *дань* – «данина», *сотворити миръ* – «укласти мирну угоду».

Значний шар *військової термінології* знаходимо в козацьких літописах.

В осередках Київської писемної школи XI-XII ст. (Софійському соборі, Печерському та Видубицькому монастирях, братських школах при них і Києво-Могилянській академії) закладалися підвалини термінотворення. Основи богословських термінів створювалися під впливом поширення перекладної літератури, наприклад, «Шестоднева» Іоанна, екзарха болгарського, оригінальних творів – «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Повчання» Володимира Мономаха та ін. Значне місце у фіксації терміноназв посідає «Лексикон словенороский і імен толкованіє», виданий 1627 р. друкарем Київської Печерської лаври Памвою Бериндою.

У **другому періоді**, що тривав впродовж XVIII ст., виникали початки нового опрацювання термінології, наприклад, у творчості архієпископа Г. Кониського. Саме він створив основу філософської концепції українського термінознавства, його ознаки. Погляди Г. Кониського будувалися на ґрунті Віденської школи. Чимало в галузі філософської термінології зробив Григорій Сковорода. У його творчості помічаємо термінологічну лексику, наприклад: *льжа* – «неправда», *крамола* – «бунтарство», *нелюбів* – «невдоволення», *натура тварна* – «земна, реальна дійсність», *натура невидима* – «уявна, духовна дійсність», *сродна праця* – «діяльність, що відповідає індивідуальним нахилам людини». Формуються основи і виробничої термінології.

Третій період (початок XIX ст. до 1919 р.) характеризується двома обставинами, що визначали умови, у яких перебувала українська культура. Як відомо, українська нація була розділена. Одна частина, західна (Галичина та Буковина), перебувала під владою Австрії. Друга частина, східна, входила до складу Російської імперії як Малоросійський край, або Малоросія.

У підросійській Україні самодержавство, остерігаючись сепаратистських настроїв, що загрожували розколом імперії, вдавалося до репресивних заходів, які були спрямовані на придушення визвольного руху українського народу. Серед цих акцій – розгром у 1847 р. Кирило-Мефодіївського братства, заслання Т. Шевченка, покарання М. Куліша, М. Костомарова, таємний циркуляр міністра внутрішніх справ Росії Валуєва про заборону україномовних книжок для народу (1863 р.), але вступають у дію молоді українські сили.

У 1861-1862 рр. видавався у Петербурзі щомісячний журнал «Основа», єдине періодичне видання в Росії, що відстоювало право на розвиток української національної культури. У цьому журналі, крім публікацій творів Т. Шевченка, Л. Глібова, С. Руданського та ін., друкувались і праці термінологічної тематики. Такою була, наприклад, стаття М. Левченка «Заметки о русинской терминологии». Автор її, обстоюючи створення україномовної термінології, проаналізував переклад 128-ми іншомовних термінів і запропонував до них відповідники із живої народної мови. Наприклад: *полюс* – бігун, *фабрика* – виробня, *граматика* – мовниця, *математика* – численниця, *квадрат* – двукрат, *куб* – трикрат, *астрономія* – зірниця, *орбіта* – обіжниця. За основу перекладу автор брав первинне значення терміна у мові-донаторі, наприклад: орфографія (від грец. правопис) – писовня, тобто автор дбав про те, щоб наблизити термінологію до розуміння широкими колами споживачів, у тому числі й неосвічених. Це, звичайно,

позитивна сторона намагань автора. При цьому українська наукова мова втрачала зв'язок із науковими мовами інших розвинених культур – німецькою, французькою, англійською. Другий недолік пропонованих автором відповідників-термінів полягає у недостатньому врахуванні їхніх мовних властивостей. Наприклад, зірниця, що, на думку М. Левченка, є відповідником до терміна астрономія, є невдалим через його омонімічність до загальноживаного слова, що має три значення: 1. Ранішня чи вечірня зірка (поет.). 2. Зоря (Уже зірниця на небі ясно зайнялась – Шевч.). 3. Відсвіт блискавки (Спалахнула далека зірниця – Леся Українка).

У 1862 р. у журналі «Основа» опубліковано статтю П. Єфименка «По поводу заметки г. Левченка о русинской терминологии», який підтримав М. Левченка і подав власні українські відповідники до іншомовних термінів. Серед них: автограф – самопис, аксіома – самоправда, аналогія – подобенство (тут вжито калькування з грецьких слів), алея (фр. *aller* – іти) – хідник. У цей період друкуються термінологічні словники.

1872 року виникає об'єднання українських науковців, працювала етнографічна експедиція П. Чубинського. Формується об'єднання «Київська громада», що видає, всупереч Валуєвському циркуляру, популярні книжки для народу.

У роки послаблення цензури (1874-1875 рр.) вийшло 23 % українських книжок від загальної кількості видань. Самодержавство завдало українській культурі нового удару, коли 1876 р. вийшов Емський указ царя, у якому заборонялися видання українською мовою, не дозволялося доставляти з-за кордону україномовну друковану продукцію, заборонялися вистави українською мовою, українські тексти під нотами, заперечувався український правопис. Було закрито центр української наукової роботи «Південно-Західний відділ Географічного товариства» в Києві. Його діячі – П. Чубинський, П. Житецький та інші – вислані за межі України, а деякі, наприклад, М. Драгоманов, Ф. Вовк, емігрували за кордон, бо не бачили перспектив для легальної роботи в Україні. Українська граматики зустріла присуд цензора: «Наивно было бы надеяться на дозволение печатать грамматику того языка, который не должен существовать». Формально Емський указ було скасовано лише у 1905 р. Сім академіків Імператорської Академії наук на чолі з О. Шахматовим дійшли висновку, що «малоруська людність повинна мати також право, як і великоруська, говорити публічно і друкувати своєю рідною мовою». Таке рішення Академії було обумовлено,

крім іншого, і тим, що в Галичині відбувся «неприродний зріст малоруської літератури, яка значною мірою була ворожою Росії».

Певну діяльність у галузі термінознавства вели культурно-просвітницькі організації – громади, що існували у 60-90-х рр. XIX ст. у Києві, Харкові, Одесі, Полтаві та в інших містах. Вони видавали літературу українською мовою, вели недільні школи, гуртки з вивчення історії й літератури, збирали український фольклор, етнографічні матеріали. Після 1876 р. громади були розігнані, а їх учасники заслані. Організатор Київської «Старої громади» приват-доцент університету М. Драгоманов змушений був виїхати до Женеви, де впродовж 1889-1893 рр. видавав українські збірники під назвою «Громада». У цих збірниках, де публікувалися статті на історичну, літературознавчу, публіцистичну, наукову тематику за участі членів забороненої Київської «Громади» С. Подолинського, М. Павлика, приділялась увага термінологічним розвідкам. Михайло Драгоманов підійшов до розуміння того, що запроваджувати науково-абстрактну лексику в народну мову і тим самим робити її зрозумілою широким мас можна і треба через науково-популярний твір. У працях М. Драгоманова спостерігаємо тенденцію до обов'язкової заміни іншомовного за походженням терміна українськими відповідниками. Принципово важливим вважав висловлювати наші думки готовою мовою «хлопів», а де можна («бо українська наукова термінологія, ще не вироблена у нас»), то словотворення нації робити в дусі народної мови.

У 1902 р. В. Василенко у Харкові видає словник «Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии». У цей словник вміщено назви виробів із дерева, обробки волосся, шкіри, рогу, ткацтва, гончарства, рибальства, сільськогосподарського виробництва. Терміни у цьому словнику тлумачаться російською мовою. Цьому ж авторові належить стаття «К вопросу о толковом словаре украинской народной терминологии» (1902 р.), у якій він намагався сформулювати принципи відбору термінів і тлумачення їх.

Такими були спроби східноукраїнської громадськості, науковців і публіцистів у закладанні основ наукового термінознавства.

Інша ситуація у розробці термінологічної проблематики створилась у західному регіоні українства у складі Австро-Угорщини, де влада вдавалась до політики пряника на відміну від політики батога, що її застосовувало російське самодержавство. На заході не було таких утисків щодо української мови. Із прийняттям конституції 1867 р. австрійський уряд надав певну можливість для

створення українських культурних центрів, розраховуючи, крім іншого, на їхнє протиросійське орієнтування.

У Відні було створено урядову Комісію, завданням якої стало укладання німецько-українського правничо-політичного термінологічного словника. Значна термінологічна робота була здійснена І. Верхратським. Його праця «Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної» вийшла шістьма випусками у Львові (1864 р. – перший, 1869 р. – другий і третій, 1872 р. – четвертий і п'ятий, 1879 р. – шостий). Цьому ж авторові належать й інші праці з української термінології, а саме: «Виразня (тобто термінологія, за І. Верхратським) мінералогічна» (1908 р.), «Ботанічна термінологія» (1892 р.). І. Верхратський вважав, що термінотворення в своїй основі повинно ґрунтуватися на народно-розмовній мові. Сучасники І. Верхратського, котрі цікавилися термінологічною справою зіткнулися з фактом, що нерідко уснорозмовного слова не вистачало для потреб національної науки, тому вдавалися до творення термінів народномовними засобами, калькуванням, запозиченням. І Верхратський віддавав перевагу структурним калькам із дотримання характерних для української мови моделей словотворення і запозиченим словам-термінам, які проникли в національну систему і прижилися в ній. На думку вченого, підґрунтям національної термінології повинна стати народно-мовна система, найголовнішим завданням мовознавців [науковців], котрі займаються проблемами лексикографії, – є вибір із усного народного мовлення слів, здатних термінологізуватися, та їх наукове опрацювання. Хоча термінологічні спостереження І. Верхратського об'єктивно обмежувалися територією австрійських областей України. Однак вчений постійно підкреслював потребу пристосовувати при найменшій нагоді відповідні лексеми зі Східної України, і сам використовував у лексикографічних працях наддніпрянські джерела.

Методологічні настанови І. Франка щодо творення та вживання термінів знаходимо в його праці «Із секретів поетичної творчості», де він звертає увагу на практичні питання термінотворення. На думку вченого, основним критерієм терміна є його зручність, придатність у функціонуванні. Методологічне кредо І. Франка в термінотворенні: підібрати і творити такі терміни, щоб концентрували увагу читача (слухача) «на головній течії аргументації». Теоретичні погляди І. Франка на суспільно-політичну та наукову термінологічну лексику:

1. Утворення нових суспільно-політичних термінів та розширення сфери їх функціонування зумовлене розвитком суспільно-політичних теорій, які породжує економічне життя.

2. Термін повинен бути адекватним суті позначуваного ним поняття, хоч у практичному вжитку важно уникнути не зовсім точних, проте загальноприйнятих термінів.

3. Термінологія кожної мови є національною, її компонент інтернаціонального характеру асимілюється відповідно до структури національної мови.

4. Пуризм (чистота мови від запозичень) це нерозуміння вільного розвитку мови у напрямі вироблення всіх можливих стилів, у тому числі і наукового.

5. Об'єктивна обґрунтованість – єдиний закономірний критерій творення терміна і його запозичення з іншої мови.

Також варто згадати таких науковців, як: В. Левицький досліджував математичні терміни (1895 р.), фізичні, хімічні; правничу термінологію вивчав І. Зацерковний (1902 р.), економічні та географічні терміни опрацьовував С. Рудницький (1908 р.).

З 1892 р. у Львові починає діяти НТШ (Наукове товариство імені Т. Шевченка). Цей осередок українського культурництва збирає значні інтелектуальні та мистецькі сили. У НТШ співпрацювали І. Франко, М. Грушевський, І. Горбачевський, Є. Озаркевич, В. Левицький та ін. Значна роль у виробленні української термінології належить І. Франкові. Зокрема, значним є його внесок у розроблення теоретичних засад. Він дбав про школу політичного мислення, про точне визначення поняття, про емоційну нейтральність. І. Франко був противником пуризму, бо це віддаляло одних слов'ян від інших. У збірці статей «В наймах у сусідів» Франко аналізує практичні аспекти опрацювання іншомовної термінології. НТШ – це наукова інституція, де функціонували три секції: історико-філософська, філологічна, математично-природничо-медична. Головою НТШ був М. Грушевський. Починаючи з 1897 р., Товариство видавало «Записки НТШ». Мета НТШ – творити наукову українську мову. Першочергова проблема – створення національної термінології. Засадами такого творення стали: відповідність «духові мови»; термін власне український, короткий і вмотивований; синонімія небажана, хоч і можлива; орієнтування на всеукраїнське вживання; поєднання українського матеріалу з міжнародним; творення термінів не тільки для науки, але й для освіти. Останнє зумовлювало необхідність творення

тлумачних словників термінології, які мали б доводити значення термінів до свідомості неспеціалістів.

У першій половині ХХ століття почався **четвертий період**. Розглянемо кілька етапів.

У період існування УНР (1918-1920 рр.) відбувається стихійне видання словників у регіонах східної України. Всі ці словники створювалися виключно з пуристичних поглядів. Особливо це стосується «Медичного словничка. Матеріалів для української медичної термінології» П. Адаменка (1917), який пропонував такі заміни для іншомовних слів: *артерія* – б'ючка, *екстракт* – витяг, *тиф* – глухачка, *бронхи* – душниці, *астма* – задих, *ванна* – купільник, *дифтерит* – обклад, *короста* – чухачка. «Російсько-український словничок термінів природознавства і географії» К. Дубняка (1917) подавав такі відповідники до іншомовних термінів: *гербарій* – зільник, травник, *резонатор* – голосник, *меридіан* – південник, *материк* – суходіл, *нуль* – оник (заст.), *звоздика* – купчок (діал.), тобто спостерігається наближення наукової мови до живої української мови. Ці словники, коли їх розглядати як тлумачні, безумовно, мають цінність, але, якщо вони претендують на цілковите витіснення усталених у практиці іншомовізмів, їхня роль значною мірою стає проблематичною.

У 1918 р. вийшло 18 українсько-російських словників. У них спостерігається та сама пуристична тенденція: *ідеал* – правозір, *опера* – співогра, *комета* – мітла. Чимало тут і прикладів заміни одних іншомовних термінів іншими іншомовними. Наприклад: *афера* (фр.) – *гешефт* (нім.), *пароль* (фр.) – *гасло* (пол.).

Час війни 1941-1945 рр., коли була припинена термінознавча діяльність, і час її поступового поновлення у 1946-1960 рр. У 1957 р. створюється словникова комісія АН України на чолі з академіком Й. Штокалом. Завдяки зусиллям термінографів різних галузей створюються і видаються 40 словників із природничих наук. Слід указати на тенденцію до калькування термінів із російської мови, як семантичного, так і структурного.

1961-1990 рр. – це час, коли проголошувалася ненаукова ідея щодо злиття націй під назвою «советский народ». Мовою міжнаціонального спілкування була російська. Українські термінологи зосереджували увагу на дослідженні теоретичних засад термінотворення. Однією з праць такого типу є стаття професора І. Ковалика «Логіко-лінгвістична проблематика технічної термінології у слов'янських мовах», у якій подано ґрунтовне наукове осмислення проблем формування та функціонування цього важливого

складника української терміносистеми на тлі термінотворення в інших слов'янських мовах. Ця робота стала теоретичною основою для багатьох термінологічних досліджень. Автор дійшов висновку, що термінологія має орієнтуватися на потреби націотворчого розвитку. Разом із цим вона має задовольняти і міжнародне наукове контактування, що забезпечує збагачення наукового потенціалу з урахуванням міжнародних стандартів. На цьому етапі поживається термінологічна діяльність, створюється низка словників. Важливою подією було видання першої у світі українськомовної двотомної енциклопедії кібернетики (1973 р.). У 80-х рр. ХХ ст. посилюється процес росіянізації. Підкреслюється роль російської мови як засобу міжнаціонального спілкування. Це відбивається і в термінографії. В Україні виходять російські термінологічні словники.

Зі здобуттям Україною незалежності розпочинається нинішній період розвитку термінознавства. Відбувається активне розроблення теоретичних засад термінознавства та створення україномовних словників. Виходить колективна монографія Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк (1994 р.), проводяться міжнародні та всеукраїнські наукові конференції у Києві, Львові, Харкові, що спрямовані на вдосконалення термінознавчої роботи в нових умовах.

Історія української термінології засвідчує, що вона зберегла себе завдяки широкому виявові емотивності, які вже в часи виходу мови на орбіту науки й публіцистики оживили потенційно запрограмований у ній раціоналізм – високу здатність до передавання логічних категорій мислення. Висока здатність до мутації давала можливість українській мові розкрити свої потенційні можливості при найменших послабленнях екстралінгвальних факторів, які тримали її в лабетах бездержавності впродовж століть.

§5. Термін як змістове ядро наукової термінології

Становлення України як незалежної суверенної держави загострило проблему створення національної термінології в усіх без винятку галузях суспільної діяльності. Особливо є нагальною потребою урівноваження цього питання у психологічній термінології. Вона, на відміну від юридичної, не є атрибутом державності, проте постає важливим чинником розвитку всієї термінології. Прагнення до узагальнення, абстрагованого характеру викладу виявляється в тому, що в науковому стилі абстрактна лексика переважає над

конкретною. Слово в науковому стилі зазвичай називає не конкретний неповторний предмет, а клас однорідних предметів або явищ, тобто загальне наукове поняття. Значний шар наукової мови складає загальнонаукова лексика. Це вже безпосередня частина метамови науки, тобто мови опису наукових об'єктів, явищ і процесів різних галузей науки й техніки, яка використовується в українському науковому стилі лише в прямому значенні, що дає змогу об'єктивно позначити сутність поняття чи явища.

Наступний шар лексики наукового стилю складає **термінологія** (основа наукового стилю, провідна, найбільш суттєва ознака мови науки). Можна сказати, що **термін** (слово або словосполучення, яке точно й однозначно називає предмет, явище чи поняття науки й розкриває його зміст) втілює в собі провідні особливості наукового стилю й гранично точно відповідає завданням наукового спілкування.

Конкретний зміст поняття, позначеного терміном, стає зрозумілим лише завдяки **дефініції** – лаконічному логічному визначенню, яке зазначає суттєві ознаки предмета або значення поняття. Наприклад: *дивіденд – частина прибутку акціонерного товариства, яка щорічно (чи з іншою періодичністю) розподіляється між акціонерами відповідно до кількості й виду акцій, що знаходяться в їхньому володінні*. Значення термінів зафіксовано в спеціальних словниках, довідниках відповідної галузі знань.

Термінологічна лексика також поділяється на *загальнонаукову* термінологію й *вузькоспеціальну* або *галузеву*.

Загальнонаукові терміни виражають категорії й поняття, які застосовуються в усіх галузях наукового знання й називають логіко-філософські категорії, пов'язані з процесом пізнання. Наприклад: *система, елемент, структура, функція, модель, парадигма, програма, метод, фактор, аналіз, синтез, операція, питання, задача, явище, процес, ґрунтуватися, результат, аспект, етап, характер, діапазон, факт, актуальність, цінність* та ін.

Вузькоспеціальні (слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі; для цих термінів характерна семантична конкретність, однозначність), **галузеві та міжгалузеві** (терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях) **терміни**, на відміну від загальнонаукових, називають специфічні для кожної галузі знань предмети та явища, поняття й категорії. Кожна галузь науки має свої терміни: медичні, юридичні, філологічні, технічні, математичні, фізичні, економічні тощо. Сукупність термінів певної галузі науки, виробництва

становить **термінологію** галузі. Наприклад, до економічної термінології належать *кошторис, позичка, видатки*, до технічної – *потужність, пружність, міцність, тиск, швидкість* тощо.

Існують такі **вимоги** до використання термінів у мові професійного спілкування: 1) термін має бути стандартним, тобто його потрібно вживати лише в тій формі, яка зафіксована у словнику; 2) термін має вживатися з одним значенням, теж зафіксованим у словнику; 3) якщо термін є багатозначним, автор має будувати текст так, щоб одразу було зрозуміло, яке значення терміна він має на увазі.

Терміни різноманітні за **структурою і походженням**. За статистикою, понад 70% термінів у різних терміносистемах – це словосполучення. Вони становлять певну семантико-синтаксичну єдність, відтворюються в готовому вигляді. За **структурними моделями** терміни поділяють на:

- **однокомпонентні терміни**, напр.: *бюджет, файл, товарообіг, податок, бісектриса, чисельник, меридіан*;

- **двокомпонентні терміни** – найчастіше це словосполучення іменник + іменник, напр.: *еритема шкіри, швидкість запису, норма вартості, недоторканість особи, принципи маркетингу, кон'юнктура ринку*; або прикметник + іменник, напр.: *нормативний акт, виробничі фонди, матеріальна відповідальність, ринкова інфраструктура*;

- **трикомпонентні конструкції**, до складу яких можуть входити прикметники: прикметник + прикметник + іменник, напр.: *пересувна телевізійна установка, щілинні приголосні звуки, нова економічна політика, гарантований щорічний дохід*; прикметник + іменник + іменник, напр.: *типовий носій запису, міжнародний поділ праці, еквівалентна форма власності, вартісна будова капіталу*; іменник + прикметник + іменник, напр.: *осердя магнітної головки, відтворення грошового капіталу, вартість робочого місця, плинність робочої сили, податок на цінні папери*; іменник + іменник + іменник, напр.: *розширювач діапазону гучності, інвентаризація в установах банків, круговорот коштів підприємств, управління просуванням товару*;

- **багатокомпонентні аналітичні терміни**, що мають чотири і більше компонентів, напр.: *фонд оплати праці підприємства, резерв коштів на непередбачені роботи та витрати, середня квадратична похибка ряду вимірів, міжнародний комерційний арбітражний суд, повна відновна вартість основних фондів*.

За **походженням** одні слова-терміни є власне українськими (корінними): *міжгір'я, хвилина, бацила, промінь, відсоток, окислення, водень, судина, виявляч, літунство, опуклість, осердя, цидило*, а інші – запозиченими (іншомовного походження): *біт, конвент, кракер, кукі, інтернет, кодек, кластер, кварки, домен, вінчестер*. 40% термінів у різногалузевих мікросистемах – слова, запозичені з інших мов. Багато термінів – слова інтернаціональної лексики з грецькими і латинськими коренями.

Запозичення іншомовної лексики посідають значне місце серед багатьох факторів, що впливають на збагачення словникового фонду мови. При аналізі слів, пов'язаних з означенням нових об'єктів або понять, судження про те, чи потрібні ці слова, чи вони засвоєні мовою, деякою мірою залежить від неможливих обставин, зокрема залежить від того, наскільки це слово увійшло в матеріальне та інтелектуальне життя суспільства, в побут носіїв мови.

Запозичення із західноєвропейських мов узагальнено так:

а) з німецької прийшли слова на позначення військових понять (*штаб, солдат, юнкер, офіцер*), торгівлі, виробництва, техніки (*шахта, агент, акція, вексель, маклер, верстат, клапан, гвинт, сигнал*);

б) з французької мови українська запозичила терміни суспільно-політичного життя (*парламент, депутат, генерал, бюро, демонстрація*), мистецтва (*сюжет, увертюра, п'єса, сюїта, режисер, ансамбль*), військової галузі (*армія, авіатор, екіпаж, десант, парашут, арсенал, гарнізон*), техніки (*шасі, реле, зонд, ресора*);

в) з англійської прийшли слова на запозичення понять із мореплавства (*ихуна, док, мічман*), спорту (*фініш, футбол, бейсбол, фрістайл, хокей, нокаут*), техніки (*трамвай, ескалатор, комбайн, блюмінг, бульдозер, тролейбус*), економіки (*менеджер, спонсор, бюджет, лізинг, консалтинг, дисконт, бартер*), інформаційних технологій (*інтерфейс, кластер, драйвер, модем, файл, принтер, сканер, джойстик*); г) із голландської мови українська запозичила морські терміни (*боцман, киль, шлюпка, трап, пеленг, каюта, матрос, гавань, бакен, шкіпер*); д) з італійської мови прийшло в українську багато слів-термінів музичного мистецтва (*віолончель, дуєт, соло, тенор, піаніно, адажіо, опера, сопрано, бас*) та ін.

Якщо слова з однієї мови прямо переходять в іншу, такі запозичення називаються **безпосередніми** (документ, експертиза, рецидив). **Опосередковані** запозичення з'явилися внаслідок посередництва третьої мови.

Серед запозичених термінів виділяють шар інтернаціоналізмів, тобто таких міжнародних термінів, які вживаються не менше ніж у трьох

неспоріднених мовах. Інтернаціональні елементи є органічною частиною різномовних терміносистем, оскільки інтернаціональне реалізується через національне, зберігаючи при цьому властиву їм специфіку. Кожна наука у своїй основі інтернаціональна, у її створенні беруть участь учені різних країн. Ефективне міжнародне наукове спілкування також значно полегшується за умови уніфікації та стандартизації термінології.

На сьогодні для більшої частини з них уже знайдено правильний варіант, що влаштовує і фахівців різних галузей, і лінгвістів. Аналіз професійних текстів свідчить про такі труднощі: паралельне застосування кількох термінів для характеристики одного поняття; невпорядкованість термінології виявляється також в омонімії, коли один український термін вживається для позначення зовсім різних понять; залишки транслітерації; велика кількість невмотивованих іншомовних слів, які вживаються з довільним значенням тощо.

Серед проблем, пов'язаних із дослідженням термінологічної лексики, останнім часом спостерігається зростання уваги до питання взаємодії національних та інтернаціональних компонентів у процесі становлення та функціонування галузевих терміносистем. Утвердження терміна залежить від авторитету наукової школи, яка його висуває.

Терміносистема як найбільш контрольована група в лексичному складі мови постійно знаходиться в полі огляду як філологів, так і фахівців. Наукова мова – це підсистема в поліструктурній мовній системі. Вона передусім відкрита система, і в цьому один із імпульсів її розвитку. З огляду на другий закон термодинаміки, у будь-якій замкненій системі зростає ентропія (невпорядкованість). Отож, кожна термінологічна система живе доти, доки на неї впливають і доки вона впливає.

Українська наукова мова має давні традиції, її терміносистеми формувалися на власній основі, засвоюючи те, що на час її творення виробила світова цивілізація. Якраз співвідношення національного та міжнародного було й залишається каркасом у концептуальному підході українських мовознавців до термінотворення.

Основні напрями термінологічної роботи в Україні передбачають: узгодненість національної та міжнародної термінології в умовах сьогодення, вироблення методологічних засад уніфікації українських терміносистем та їх збагачення за рахунок власних мовних одиниць і необхідних на даний час лексичних запозичень (теоретичний аспект), участь українських термінологів у роботі міжнародних організацій зі стандартизації (прагматичний аспект),

укладання різного роду термінологічних словників у співпраці фахівців і філологів (прикладний аспект).

Результати науково-дослідницької роботи у цих напрямках надзвичайно важливі і для вивчення сучасного стану термінологічних систем, і для розвитку термінознавства як науки взагалі (гармонізуються перспективний і ретроспективний напрями досліджень із сучасним). Науковий досвід і знання історії предмета дослідження – термінології – створюватимуть фундамент, необхідний для правильного розв'язання різних теоретичних і прикладних проблем сучасного термінознавства. Наприклад, відсутність на сьогодні системного опису загальної історії української юридичної термінології гальмує процес розбудови термінології права на національній основі, впливає на вирішення проблем унормування, уніфікації, стандартизації термінів, що супроводжують кодифікаційний процес в Україні. Упорядкування сучасної юридичної термінології передбачає, насамперед, розв'язання таких мовно-термінологічних проблем, як оцінка за тими чи іншими мовними параметрами, добір словотворчих засобів для мотивованої номінації спеціального поняття, відбір термінологічної одиниці з числа конкуруючих найменувань для кодифікації тощо.

Науковці-термінологи виділяють такі проблемні аспекти у розвитку терміносистеми права: варіантність у використанні термінів; використання калькованих, переважно з російської мови, термінів, які не відповідають системі української мови; значне засилля іншомовної термінології в українській мові за наявності національних відповідників; надмірність у вживанні складноскорочених слів і скорочень; двозначність у трактуванні закону через значеннєву недосконалість термінології; неузгодженість у роботі комісій з правничої термінології. Визначальна риса термінології закону – її замкнутість щодо терміносистем підзаконних актів і спеціальної юридичної літератури, до складу якої вона входить. Подібні проблеми існують в усіх сферах діяльності людини. Якщо проаналізувати правничу лексику різних періодів, то можна знайти терміни, які вийшли з ужитку. Серед них чітко виділяються дві групи:

1) терміни-історизми, тобто такі, які відійшли з нашої мови разом із певним суспільним ладом, бо в сучасному суспільстві зникли поняття, які вони позначали: *возний, присяжний, суддя*;

2) терміни-архаїзми, тобто такі, що позначають поняття, які в сучасній мові змінили свою назву. Серед них вирізняються: а) лексичні архаїзми: *послух* (свідок), *правотар, речник* (адвокат), *довід* (дізнання), *зводи* (очна ставка),

відставлення (відвод); б) словотвірні архаїзми: *свідитель* (свідок), *винувальник* (обвинувач), *привинювати* (обвинувачувати), *рішенець* (рішення) тощо.

Класифікація й аналіз української правничої термінології
Ю. Зайцевим виявили проблемні групи термінів, які в 1997 р. охоплювали переважну більшість правничої термінології. На сьогодні для більшої частини з них уже знайдено правильний варіант, що влаштовує і правознавців, і лінгвістів. Але проблеми, пов'язані з пошуками адекватних правничих термінів, які б правильно й однозначно позначали усі юридичні поняття, все ж таки залишилися невирішеними. Аналіз сучасного стану правничої термінології свідчить, що залишилися, наприклад, такі труднощі:

а) паралельне застосування кількох термінів для характеристики одного поняття: *правовий* – *правний* – *правничий*, *вогнепальний* – *вогнестрільний*, *строк* – *термін*, *заподіяти шкоди* – *завдати шкоди* тощо;

б) невпорядкованість правничої термінології виявляється також в омонімії, коли один український термін вживається для позначення зовсім різних юридичних понять: *передача земельних ділянок* – *передача телевізійна*;

в) залишки транслітерації: *угон*, *неустойка*, *упущена вигода*, *витребування майна*;

г) велика кількість невмотивованих іншомовних слів – *траст*, *кілер*, *хакер*, які вживаються (переважно в усному мовленні) з довільним значенням тощо.

Усе це впливає на юридико-технічний рівень текстів українських нормативно-правових актів, а в перспективі може істотно загальмувати процес складання правового тезаурусу і запровадження автоматизованого оброблення юридичної інформації. Перед укладанням власне нормативних словників важливо опрацювати весь масив лексики, зафіксованої у спеціалізованих лексикографічних джерелах, в актах законодавства та правничій літературі, виявити труднощі вживання термінів, відповідним чином дослідити їх та запропонувати найточніший та правильний варіант для позначення певного поняття.

Оскільки кожна природно сформована термінологічна система розвивається за законами спадковості, важливо керуватися тим, що відповідники до вже усталених правових понять слід добирати надзвичайно обережно. Різка заміна може мати наслідком небажані непорозуміння у правозастосовній практиці. Крім цього, однією з основоположних засад цього добору визнано пріоритетність суто українських слів, оскільки саме вони

органічно можуть увійти до терміносистеми, яка склалася, не порушуючи цілісності мовної та юридичної матерії.

Термінологічний ярус мови права, вищий ступінь організації якого є відкритою, незамкненою, різнорівневою, ієрархічною, динамічною і так званою природно-штучною системою, формується різними за структурою, архітектонікою та складом номінативних одиниць:

1) **гомогенними** (ціліснооформленими):

а) простими (однокореневими) словами (алібі, беззаконня, власність, договір, заповіт, імпічмент, консул, ліцензування, майно, опікун, позивач);

б) складними (дво- та багатокореневими) словами (векселедавець, законодавство, законопроект, злочин, правовідношення, правозастосування, правозахисник, правонаступництво, самогубство, судоустрій);

2) **гетерогенними** (неціліснооформленими) номінантами:

а) складеними термінами, яким притаманна стійкість та відтворюваність, бо один із компонентів, як правило, не є термінологічно самодостатнім (*головний свідок, необмежені права, повітряне право, право голосу, сумарне провадження*);

б) терміносполуками, у яких кожний компонент має власну дефініцію як термін (*апеляційна скарга, законна презумпція, імунітет свідка, мотив злочину, право законодавчої ініціативи, суд присяжних, судова експертиза*).

Класифікація юридичних термінів (за О. Онуфрієнко).

У мові права термінологічні знаки і гомогенної, і гетерогенної архітектоніки, і питомі, й іншомовні, і питомі гібридної природи підлягають класифікації в сенсі термінознавчого підходу на шість груп, між якими виникають рухомі межі, чим уможлиблюється взаємоперехід термінологічних одиниць з однієї в іншу групу і доводиться відтак динамічність, гнучкість та еволюційність системних зв'язків у складній терміносистемі юридичної галузі знань. Наприклад:

1. Терміни-домінанти (основні термінологічні знаки), що складають ядро (умовно обмежене центральне коло) правничої термінології, сформоване стрижневими поняттями загальної теорії та історії держави і права як основи юридичної науки. Це переважно гомогенні за структурою, непохідні і похідні питомі (державна, закон, законодавство, право, суд), а також запозичені терміноодиниці (адвокат (лат.), арбітраж (франц.), кодекс (лат.), конституція (лат.), прокурор (франц., лат.), юрисдикція (лат.)).

2. Похідні термінологічні знаки різної структури, якими номінуються поняття, що співставляються з основними. Серед них широке коло утворюють

різноmodellні похідні гомогенної структури як питомі (прості однокореневі): законність, підсудний, правник, присуд, судимість; складні (композиції): державознавство, державотворення, законодавець, законодавство, правозахисник, правопорушення), так і питомі гібридної природи (однокореневі: адвокатування, антидержавний, антиправовий, конституційність, неконституційність, передпарламент; складні: законопроект, квазідогвір, правосуб'єктність, судово-експертний). Носієм ознаки похідності поняття та його ономазіологічною ознакою у простих термінологічних знаках виступає афікс/-и (префікс, суфікс, флексія), модифікуючи і конкретизуючи семантику кореня як структурно-семантичного центру терміноодиниці та унаочнюючи категоріально-класифікуюче значення, а у складних дериватах – найчастіше залежний компонент та/або афікс/-и.

3. Базові термінологічні знаки, тобто ті, що позначають в юридичній термінології поняття базових правничих наук, якими є напрями всіх галузей права (конституційне, міжнародне, адміністративне, кримінальне, кримінально-процесуальне, цивільне, цивільне процесуальне, фінансове та комерційне, сімейне, екологічне тощо). Ця група термінологічних знаків представлена теж гомогенними одиницями, зокрема власномовними (наприклад, безпека, вирок, громадянство, дарування, договір, доказ, допит, злочин, обвинувачений), іншомовними (наприклад, аболіція (лат.), адвокат (лат.), адендум (лат.), акт (лат.), акцепт (лат.), алібі (лат.), амністія (грец.), апеляція (лат.), арешт (нім.), версія (франц., лат.), декларація (лат.), делікт (лат.), дипломат (франц., грец.), імплементація (лат.), суверенітет (нім.; франц.)), гібридними (наприклад, векселедавець, дезертирство, патентоздатність, шантажування, шпигунство, штрафування).

4. Залучені термінологічні знаки, тобто активно використовувані мовою права з інших суміжних галузей науки їх основні та базові термінологічні знаки, як непохідні, так і похідні, як гомогенної, так і гетерогенної структури, що є невід'ємною частиною термінологій різних галузей права. Наприклад, фінансово-економічні терміни, зокрема у фінансовому праві (власномовного походження: платіж, підприємництво, прибуток, залишковий прибуток; гібридної природи: банкрутство, орендування, трасування, фінансування, чекодавець; біржа праці, державна інвестиція, кредит без забезпечення, обмежений кредит, платіж акредитивом; іншомовного походження: аванс (франц.), акредитив (франц., лат.), банк (нім., франц., італ.), бартер (англ.), бюджет (англ.), валюта (італ., лат.) та інші.

5. Загальнонаукові і між наукові термінологічні знаки та терміноодиниці методологічних наук (зокрема, логіки, філософії, інформатики, кібернетики, семіотики, соціології), котрі, позначаючи загальнонаукові й міжнаукові поняття та маючи однакову семантику в усіх або кількох галузях знань, конкретизують її, входячи до складу гомогенних і гетерогенних термінологічні знаки окремих галузей юридичних знань. Так, на основі загальнонаукових і міжнаукових термінів експеримент, експерт, експертиза, імунітет, метод, принцип, система в юридичній термінології формуються дериваційні парадигми гетерогенних термінологічні знаки і власномовного походження (закон – виборчий закон, винятковий закон) та інші.

6. Термінологічні одиниці так званої широкої семантики, що, на підміну від термінологічних знаків попередньої групи, у кожній із терміносистем, до якої входять, зберігають лише найзагальніше значення. Наприклад, в юридичній термінології фіксуємо таку лексику: група, дія, діяльність, засіб, комісія, комплекс, матеріал, рівень, середовище, стан, устрій.

Опосередковані запозичення з'явилися в українській мові внаслідок посередництва третьої мови. Повністю відкидати міжнародну термінологію означало б ізолювати українську термінологію від оновлюючих впливів, перешкоджати її збагаченню й розвитку, адже мова має здатність відкидати все невласиве їй, проте вона здатна сприймати корисні чужорідні впливи.

Серед запозичених термінів виділяють шар інтернаціоналізмів, тобто таких міжнародних термінів, які вживаються не менше ніж у трьох неспоріднених мовах і мають греко-латинську основу (інструкція, апеляція, персона). Інтернаціональні елементи є органічною частиною різномовних терміносистем, оскільки інтернаціональне реалізується через національне, зберігаючи при цьому властиву їм специфіку. Практично жодна мова при утворенні термінів не може обійтися своїми власними ресурсами, тому термінологія української мови поповнює свої запаси звідусіль, поєднуючи національні та інтернаціональні елементи. Кожна наука у своїй основі інтернаціональна, у її створенні беруть участь учені різних країн. Ефективне міжнародне наукове спілкування також значно полегшується за умови уніфікації та стандартизації термінології.

§6. Коректність та культура використання цитат у науковому тексті

У наукових дослідженнях часто використовуються цитати – дослівні уривки з використаних джерел, щоб за їхньою допомогою обґрунтувати, підтвердити або доповнити власну думку.

Текст цитати береться у лапки і наводиться без жодних змін, зі збереженням особливостей авторського написання, зокрема орфографії, пунктуації і шрифтових виділень. Якщо доводиться цитувати не все речення, а лише окремі слова чи фрази (за умови, що думка автора не буде спотворена), то такі вислови беруться в лапки, пропуск позначається трьома крапками, вказується джерело, звідки запозичена думка. В такому разі може змінюватися навіть відмінок у слові чи словосполученні, якщо цитати не є повною і підпорядковується синтаксичній будові фрази, частиною якої вона стає.

При цитуванні та переказі джерел найчастіше використовуються такі словосполучення: Автор писав / пише: «...»; Як твердив / твердить...; Згідно з уявленням...; За словами...; На думку...; Як справедливо зазначив / зазначає...; Учений так характеризує (описує, подає)...; Можна навести такі слова видатного вченого...; Автор наголошує на...; З точки зору автора...; Автор виділяє (пропонує, рекомендує, вважає, стверджує, підкреслює)... і т.д.

Цитати мають подаватися лише з першоджерел, а не з праць інших авторів. Лише в тих випадках, коли першоджерело недоступне, можна скористатися цитатою, опублікованою в іншому виданні; тоді перед бібліографічним джерелом вказується: «цитуються за:» або «цит. за...».

Якщо автор наукового дослідження робить у чужій цитаті певні виділення (курсив, розрядка, жирний шрифт тощо), аби акцентувати увагу на певному понятті чи фразі, то слід в дужках зробити відповідне застереження, вказуючи власні ініціали. Наприклад, (виділено мною. – Т. К.), (курсив наш. – Т. К.), (підкреслено мною. – Т. К.) і т.д. Подібні позначення доречні при власному перекладі тексту з іншої мови, якщо такого перекладу не існує чи він не збігається із уже відомим (переклад наш. – Т. К.). Доцільно подавати перекази текстів інших авторів, максимально точно дотримуючись їхнього викладу, не допускаючи викривлення думок.

Кожна цитата неодмінно супроводжується посиланням на використане джерело. Недотримання цієї обов'язкової умови веде до плагіату. Коли текст дослідження перевантажений цитатами і суцільними посиланнями на авторитетів, то виникає підозра у відсутності авторських міркувань і знань самого дослідника; робота набуває характеру компіляції, перетворюється на «дайджест» чи хрестоматію «розумних ідей» попередників.

Використання цитат у тексті вимагає дотримання правил оформлення відповідних конструкцій за загальними правилами українського правопису; виконання етичних норм щодо джерела цитування та його автора; розважливого цитування з метою уникнення перенасичення власного тексту чужими висловами.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Вкажіть особливості наукового стилю професійного спілкування.
2. Назвіть підстили та жанри реалізації наукового стилю.
3. Які головні правила вживання слів та словоформ у науковому тексті?
4. За якими критеріями виокремлюється науковий стиль?
5. В якій послідовності викладається матеріал у науковій праці?
6. Що таке анотація?
7. Що таке тези?
8. Що таке стаття? Назвіть різновиди статей.
9. Поясніть, у чому та як виявляються особливості наукового стилю мови. Проілюструйте переконливими прикладами свою відповідь.
10. Обґрунтуйте, що зумовлює в науковому стилі вибір мовних засобів.
11. Яка лексика характеризує науковий стиль мовлення?
12. Яке місце в науковій літературі посідають терміни?
13. Наведіть та обґрунтуйте загальновизнані правила ефективного опрацювання (читання) наукового тексту.
14. Назвіть слова, що використовуються при узагальненні результатів наукової роботи, та поясніть розділові знаки при них.
15. Поясніть, як ви розумієте поняття «некоректне цитування» з наукових джерел та як запобігти цьому авторові наукової роботи.
16. Який вид анотації є найбільш поширеним у науковій та науково-інформаційній діяльності?
17. Назвіть відомості, які розміщуються в бібліографічному описі наукових джерел.
18. Охарактеризуйте процес становлення і розвитку мови української науки.
19. Назвіть, які українські журнали й громадські організації були причетні до розвитку української наукової мови.
20. Назвіть сферу використання наукового стилю, його функції.
21. Дайте визначення поняттю «жанр».

22. Назвіть жанри, у яких реалізуються власне науковий, науково-навчальний і науково-популярний підстилі.
23. Як використання мовних засобів залежить від підстилю й жанру наукового стилю? Наведіть приклади.
24. Яким чином на лексичному рівні виявляються такі стильові риси наукового мовлення, як інформативність, узагальненість, точність, однозначність?
25. Яким групам слів віддаємо перевагу в науковому стилі: за кількістю значень (однозначні, багатозначні), за характером значень (з прямим значенням, з переносним значенням), за походженням (незапозичені, запозичені), за стилістичною маркованістю (нейтральні, стилістично марковані)?
26. Що спільного та в чому різниця між терміном, професіоналізмом і номенклатурною назвою?
27. У чому виявляються проблеми вживання українських термінів?
28. За якими ознаками класифікують терміни?
29. Які групи термінів виокремлюють відповідно до класифікаційних ознак?
30. Чому термін, на вашу думку, є змістовим ядром мови професійного спілкування?
31. У якому столітті почав формуватися науковий стиль української мови?
32. Хто і коли заснував журнал «Основа»? Назвіть інші наукові товариства.
33. У якому році почало працювати наукове товариство імені Тараса Шевченка?
34. Коли створено Інститут української наукової мови?
35. Вимоги до оформлення статті, наукового збірника, автореферату, кандидатської дисертації.
36. Що таке цитата?
37. Назвіть загальні правила цитування тексту.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

ЗАВДАННЯ⁴

Завдання 1.

---

⁴ Завдання розроблено укладачем методичних матеріалів та деякі з них подано за: Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.

Випишіть із підручника зі спеціальності, з монографії, наукового часопису чи науково-популярної літератури уривок тексту (приблизно 1 сторінка), зробіть його аналіз, використовуючи подану нижче інформацію.

План аналізу наукового тексту

1. Точна вказівка на текст, який аналізується (бібліографічні дані праці), або ксерокопія тексту (якщо це стаття або уривок).
2. Жанр і тема праці.
3. На кого розрахована праця? (читацька адреса).
4. Ознаки стилю.
5. Композиція тексту.
6. Способи вираження наявної інформації в авторському тексті.
7. Мовні засоби (описати: терміни, позамовні засоби викладу, наукову фразеологію, цитати, посилання, синтаксичні конструкції, частини мови; слова та словосполучення, використані для поєднання частин у тексті).
8. До якого підстилю можна віднести аналізований текст?

Конструкція для аналізу наукового тексту, його структури, мовних засобів Лексичні засоби й конструкції:

Як передано тему

Праця/ монографія/ стаття поділяється/ містить/ має назву..., у ній розглядається/ висловлюється/ викладається/ узагальнюється (що?); вона присвячена темі/ проблемі/ питанням (чого?); є узагальненням/ переказом/ описом/ оглядом/ аналізом (чого?), (у ній) говориться (про що?), дається виклад (оцінка) (чого?).

Як виражено наявну інформацію в авторському тексті

Висловлено погляди автора щодо (чого?); він зосереджує свою увагу (на чому?); автор торкається/ порушує/ повідомляє/ сповіщає/ зауважує (що?); є дискусійні положення...; обґрунтовується теза...; особливу увагу приділено (чому?), автор зупиняється (зокрема) на таких проблемах/ питаннях/ фактах...; щодо проблеми/ питання/ факту (якого? чого?) автор...; підкреслюється велике значення (чого?); наводиться багатий статистичний матеріал (щодо чого?); важливо зазначити (що?); беручи до уваги (що?); наведені дані свідчать (про що?)/ що...; окремо розглядаються питання (які?); далі висвітлюються проблеми (які?).

Про композицію тексту

Робота поділяється на розділи/ параграфи/ рубрики/ підрозділи..., починається з/ складається з/ закінчується (чим?), містить (що?).

Як з'ясовано основну думку, проблему

У роботі автор ставить, торкається таких проблем:..., висвітлює такі проблеми:..., зокрема зупиняється на...; суть проблеми зводиться до (чого?)/ полягає (у чому?); зазначається необхідність (чого?); наводить на думку (про що?); доведено, що... У роботі зроблено узагальнення..., науково порушено питання про (що?).

Як описати авторський текст

У статті викладено погляд на..., викладено суперечливі, дискусійні твердження; цінні відомості, експериментальні дані, загальновідомі істини; зроблено спробу довести (що?), переконливі докази, враховано, взято до уваги, сутність цього зводиться до того, що..., необхідно підкреслити, що... Автор наводить приклад/ цитату/ факти/ дані..., посилається (на що?), ілюструє (що?), переконливо доводить, обґрунтовує висновки, обстоює погляд, наводить приклад, підтверджує цю думку фактами, схвалює, поділяє погляд, визнає здобутки, дотримується тієї само думки; не викликає сумнівів той факт, що...

Як висловити критичні зауваження

Виявлено недоліки, автор ігнорує, заперечує, спростовує, випускає з поля зору, не розкриває змісту (чого?), не підтверджує висновки фактами, дискусійним є висновок (щодо чого?).

Закінчення

Автор приходять до висновку, робить висновок, на закінчення є підстави стверджувати, сутність викладеного дає підстави твердити, зводиться до..., на основі цього ми переконуємося в тому, що..., узагальнюючи сказане..., ці дані свідчать...

Які засоби використано для поєднання частин у тексті

Для подання інформації: і, також, при цьому, до речі, крім цього, більше того, разом із тим; для зіставлення та протиставлення: а, але, проте, однак, і все ж, з одного боку, з іншого боку, навпаки, не тільки (не лише), таким чином, на противагу; для узагальнення, висновку: отже, таким чином, одним словом, з цього випливає, що...; для пояснення, уточнення, виділення окремого: наприклад, так, зокрема, а саме, тільки, лише, причому, притому, навіть; для зв'язку з попередньою і наступною інформацією: як уже було зазначено, як зазначалося, як було показано, як було доведено, згідно з цим, відповідно до цього, подібно цьому, останній, попередній, наступний, згаданий, зазначений,

доведений, викладений, знайдений, сформульований, визначений, перерахований, наведений, обстежуваний, проаналізований, досліджений;

для введення узагальнювальної інформації: розглянемо такі випадки, наведемо приклад, продовжимо аналіз, з'ясуємо відношення (співвідношення).

Завдання 2.

Напишіть анотацію до наукової статті або монографії, використовуючи наведені мовні конструкції:

Наукову працю присвячено (чому?). У ній розглядається, говориться, досліджується, дається, зазначається, що... Стаття повідомляє (кого? про що?), ознайомлює (кого? з чим? З ким?), аналізує (що?), дає аналіз (чого?).

Особлива увага приділяється (чому?). У центрі уваги виявляється що?). Автор дає огляд (чого?), робить висновок, що... Представлено дані (про що?). Досліджуються маловивчені проблеми (чого?). Наведені дані засвідчують, що... Автор зупиняється на таких проблемах, як...

Актуальне(а) / важливе(а) / дане(а) / суттєве(а) питання / проблема.

Стаття (книга, праця) має наукове значення, робить певний внесок у науку, має науково-популярний характер, розрахована на (кого?) спеціалістів, широке коло читачів; адресована (кому?), може бути цікавою / корисною (для кого?), може бути використана (для чого?).

Завдання 3.

Складіть тези наукової статті (на вибір), скориставшись поданими нижче порадами.

Як складати тези статті

1. Попередньо перегляньте статтю, продумайте мету, яку Ви ставите перед собою, приступаючи до її опрацювання.
2. Уважно прочитайте статтю, визначте її основну думку.
3. Поділіть статтю на смислові частини, визначте всі мікротеми.
4. Сформулюйте пункти плану, логічно пов'яжіть їх між собою.
5. Сприймаючи текстову інформацію, намагайтеся чітко уявити, що є важливим для автора, а що – для вас як читача.
6. Вибирайте для тез основні ідеї та положення, відділивши важливі деталі від подробиць; запишіть їх словами автора або власними словами, розмістивши у певній послідовності.

7. Керуйтеся найголовнішим принципом нотування чужого тексту – не допускайте перекручень змісту.

8. Прочитайте наукову статтю або параграф із посібника (підручника) за фахом.

Завдання 4.

Проаналізуйте за граматичною природою заголовки наукових статей у різних фахових виданнях гуманітарної сфери. З'ясуйте, якими типами речень і чому переважно оформлюються заголовки наукових статей.

Завдання 5.

Проілюструйте прикладами бібліографічний опис (вихідні дані) газетної (журнальної) статті, статті зі збірника, колективної монографії, книги. Визначте спільні й відмінні вимоги.

Завдання 6.

З'ясуйте, якими мають бути за кількістю та обсягами цитати в тексті наукової доповіді й статті і що, яким чином і чому на ці параметри впливає.

Завдання 7.

Опрацюйте уважно зразки клішованих рефератів, підготовлених на різножанрові наукові джерела. Визначте синонімічні мовні/мовленнєві стандарти-кліше, а також спільні для анотації та реферату:

Колективна монографія складається із семи розділів і присвячена аналізу (чого?)...; У першому розділі аналізується (що?)...; Характеризуючи (що?) ..., автори зазначають ...; Висвітлюючи (які?) ... питання, автори підкреслюють (що?)...; Другий розділ скеровано на розв'язання (якої?)... проблеми...; Актуальне питання (про що?)... досліджується комплексно, а саме: ...; Автор наводить переконливі доводи на захист (чого?)...; У третьому розділі простежується (що?)...; Також наводиться (що?)...; Авторами обґрунтовується (яка?)... концепція...; При цьому підлягає критиці (що?)...; Четвертий розділ розкриває (що?)...; Автори залучають додаткові матеріали (про що?)...; Висвітлюються хід і результати експерименту (чого?)...; У

п'ятому розділі йдеться (про що?)...; Розв'язуються, зокрема, такі питання, як ...; Автори з'ясовують (що?)...; Шостий розділ містить (що?)...; Порівнюються й аналізуються різні точки зору (кого? на що?)...; Наводиться яскравий ілюстративний матеріал для спростування (чого?)...; У сьомому розділі підбиваються підсумки щодо (чого?)...; Формулюються завдання, зокрема..., що визначають перспективи дослідження цієї проблеми...; Узагальнюються результати (якого?) експерименту...; Висвітлюється значення (чого?)... в контексті (чого?)...

У **статті** висвітлюється складна проблема (чого?)...; Автор підкреслює винятково важливе значення (чого? для чого?)...; Враховуючи (що?) ... , автор вважає, що...; На думку автора, ...; Свої твердження автор перевіряє (чим? на чому?)...; У статті підкреслюється (що?) ...; За результатами здійсненого дослідження автор дійшов висновку, що...; У заключній частині сформульовано принципи (чого?)... і наведено рекомендації, а саме: ...

Книгу присвячено актуальній проблемі – ...; Зазначаючи мету та завдання дослідження, автори констатують (що?)...; Послідовно простежуючи (що?) ... , авторський колектив завершує ґрунтовний аналіз висновком: «...»; При цьому підкреслюється необхідність (чого?) ..., зокрема...; Також висвітлюються такі питання, як...; Книгу, що складається з трьох глав, підготовлено авторським колективом за науковою редакцією (кого?) ...; У першій главі йдеться (про що?) ...; Автори ретельно аналізують закономірності (чого?) ...; Розмежовуються поняття (чого і чого?) ...; Особливу увагу надано питанню про роль (чого?) ...; Другу главу присвячено проблемі (чого?) ...; На думку авторів, ...; Автори наводять переконливі приклади (чого?) ...; Увагу акцентовано на питанні (про що?) ...; Ураховуючи (що?)..., автори всебічно і комплексно аналізують у третій главі (що?...)...; Зазначається, зокрема, (що?) ...; Автори наводять розроблену й апробовану ними концепцію (чого?)...; Думки обґрунтовуються (чим?) ...; Формулюються висновки (про що?) ...

Науковий збірник «...» складається з 29 статей, об'єднаних актуальною проблемою – ...; Статті згруповано за трьома розділами: ...; У статтях першого розділу висвітлюються різні аспекти актуальної в гуманітарній сфері проблеми (чого?)...; Зокрема, (ким?) ... досліджено (що?) ...; Статті другого розділу містять нову наукову інформацію щодо (чого?) ...; Автори цих статей аналізують (що?) ...; Також побіжно розв'язуються такі актуальні питання, як (що?)...; До третього розділу включено статті, в яких представлено результати дисертаційних досліджень (чого?)...; На особливу

увагу заслуговує наукова стаття доктора філологічних наук, професора (кого?) ..., у якій, зокрема, пропонується розв'язання в оригінальний спосіб питання, яке давно є на часі, – ...

Завдання 8.

Опрацюйте уважно поданий матеріал, выпишіть необхідні для написання фахової статті лексичні засоби організації наукової інформації.

1. Причини і наслідки, умови і наслідки: і; та; але; проте, однак; (і) тому; тому що; бо; поскільки; звідси...; звідки йдеться...; в(у)наслідок цього...; в(у) результаті...; в(у) залежності від...; в(у) зв'язку з цим; згідно з ...; відповідно до...; за таких умов...; за такої умови...; через...; в(у) такому випадку...; (а) якщо (ж)..., то це свідчить про...; вказує на...; засвідчує, що...; дає можливість...; дозволяє...; сприяє...; має значення...; якщо..., то...;

2. Часова співвіднесеність і порядок викладення інформації: спочатку (насамперед, у(в) першу чергу) з'ясуємо...; передусім зазначимо...; наступним кроком у дослідженні...; одночасно; в(у) той же час; тут же; поряд із цим; попередньо; раніше; вище; ще раз; знову; в(у) подальшому; в(у) наступному; по-перше; по-друге; по-третє; по-п'яте; зараз; наступними роками; останнім часом; нарешті; на завершення; насамкінець; у(в)продовж; останніми роками;

3. Всебічний розгляд об'єкта (з точки зору типовості, конкретності, сутності тощо): з точки зору; в(у) цьому розумінні; взагалі; зокрема; як правило; в(у) тому числі; в основному; практично, по суті; з одного боку; з іншого боку...; крім цього...; окрім...; у (в) контексті...; за концепцією...; між іншим...; більше того...;

4. Зіставлення і протиставлення інформації: однак, проте; але, та, також, як..., так само...; так само, як і...; як..., так і...; не лише..., але й; порівняно; у протилежність, напротивагу, навпаки, аналогічно, також, таким же чином, з одного боку, з іншого боку, в(у) той же час, як; між тим, як; в(у) той час, як; разом із тим, тим паче, інакше, по-інакшому, саме так;

5. Виокремлення частин висловлювання: головне, зупинимось на головному, необхідно зазначити, маємо підкреслити (зазначити); слід мати на увазі (враховувати); треба врахувати; характерно, що...; лише...; виключно це...;

6. Доповнення або уточнення інформації: також, і, при чому, при тому, разом із тим, крім цього, понад (що?), більше того, до речі, між іншим, головним чином, особливо, точніше, скоріше, йдеться про, мається на увазі, по

суті, у цьому (відомому) сенсі, справа в тому, що, втім, все-таки, повернемося до теми, тим паче, що...; у(в) тому числі, у випадку, тобто, а саме; саме;

7. **Зв'язок між попередньою та наступною інформаціями:** сказано; показано; зазначено; як було встановлено; одержано; виявлено; знайдено; з'ясовано; як свідчать дані, на підставі даних, з таблиці (діаграми) виходить, (можна) встановити, у(в)раховуючи (що), як видно з таблиці, як зазначено у таблиці (схемі); у(в)казувалося вище, як (уже) зазначалося раніше, підкреслювалося, вище(нижче) наведено, вище йшлося про; згідно з цим, відповідно до цього, у зв'язку з цим, у зв'язку з вищевикладеним, названий, останній, попередній, відповідний, вищеописаний, вищевказаний, вищезгаданий, вищенаведений, введений, виведений, доведений, класифікований, завершений, викладений, знайдений, описаний, визначений, відмічений, перерахований, ієрархізований, побудований, наведений, застосований, розглянутий, зроблений, сформульований, у(в)становлений, такий, такий самий, подібний, аналогічний, схожий, такого ж роду, подібного типу, наступний, який наведено, розглядуваний; той, що аналізується; один з них, деякі з них; більша частина, більшість; далі з'ясуємо; у такий же спосіб;

8. **Об'єктивна оцінка інформації:** природно, само собою зрозуміло, безперечно, безсумнівно, очевидно, навряд чи, начебто, у дійсності, насправді, дійсно, правда; точніше; зрозуміло..., але...; безсумнівно, але...; швидше за все, на перший погляд, врешті-решт, зрештою, дослідження показало, досвід (розрахунки, аналіз) підтвердив..., згідно з поглядами, встановлено, підраховано, можна припустити, невідомо, як відомо, загально-відомо;

9. **Суб'єктивна оцінка інформації:** думається; думаємо, що...; здається, що...; на наш погляд, за нашим переконанням, уявляється вірогідним (правомірним), викликає сумнів..., точка зору автора, спадає на думку, вірогідно, й(і)мовірно;

10. **Узагальнення, висновок, підсумок:** таким чином, відтак, отже, тож, у (в) цілому, коротше кажучи, у підсумку, в результаті, у кінцевому рахунку, у зв'язку з цим виходить, так що, усе це свідчить про те, що... звідси випливає... є зрозумілим, що... з цього ясно, що... є очевидним, що... дозволяє зробити висновок... це зводиться до того, що... свідчить про...; нарешті, на завершення, сформулюємо висновок, одним словом, підбиваючи підсумки, резюмуючи;

11. **Ілюстрація зазначеного:** наприклад, так, як приклад, прикладом може слугувати, наведемо приклад, проілюструємо яскравими прикладами,

розглянемо приклад, про що можна судити за...; продовжимо ілюструвати...; наведемо найяскравіший приклад...; проаналізуємо типові приклади; унаочнимо, візуалізуємо;

12. **Введення нової інформації, у тому числі питальними та риторичними реченнями:** Які основні характеристики закону? У чому полягає новизна роботи? Розглянемо такі випадки. Наведемо такі факти. Наведемо кілька нових аргументів. Зупинимось детальніше на... Приступимо до... Перейдемо до питання про... Постає (виникає) питання про... Припустімо... Досить згадати (вказати)... Основні переваги цього методу... Деякі додаткові зауваження стосуються... Кілька слів про перспективи дослідження: ...

Лексико-граматичні засоби впевненості: У(в)певнений (упевнена) у(в) тому, що...; Є впевненість у тому, що...; Є певність у тому, що...; Є переконання в тому, що...; Переконливою є точка зору знаних авторитетів у цій галузі знань (кого? на що?)...; Безумовно, що...; Не можна не зважати на те, що...; Доведено, що...; Загальновідомо, що...; Є очевидним, що...; Немає сумнівів щодо (чого?)...; У цьому зв'язку зрозуміло, що...; Ці факти переконують у (чому?)...; Автор переконливо доводить, що...; Результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)...; Можна з упевненістю (певністю) сказати, що...; Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що ...; Доцільно взяти до уваги ...

Лексико-граматичні засоби критики (непогодження, спростування): Доцільно (доречно) викрити (зазначити) недоліки...; Не можна не заперечити...; Не можна погодитися...; Навряд чи можна погодитись...; Автор, на наш погляд, помиляється щодо...; Є підстави дорікати в неточності, неуважності...; Є серйозні розбіжності в поглядах на...; Є серйозні заперечення з приводу...; Можна спростувати наведену думку...; Автором, як свідчить його доповідь(виступ, робота...), ігноруються факти...; Автор припускається явних неточностей...; Автор дотримується нетрадиційного погляду на...; Автор припускається, на наш погляд, помилкових тверджень...; Автором не висвітлено питання (чого?)...; Авторська позиція суперечить (чому?)...; Автором необґрунтовано стверджується, що...; Автором поставлено нерозв'язуване завдання...; Висновки не підтверджуються фактами...; Не зрозуміло, що автор має на увазі, стверджуючи (що?) ...; Є дискусійним питання (про що?)...; Сумнів викликають наведені статистичні дані: ...; Низка сумнівів та зауважень виникає при ...

Лексико-граматичні засоби припущення: Припустімо, що...; Допустімо, що...; Можна висловити припущення...; Є підстави висунути гіпотезу...; Домовимось, що...; Маємо припустити, що...; Доречно проаналізувати ситуацію, припустивши, що...

Завдання 9.

З'ясуйте, у яких словосполученнях слово криза вжито в прямому значенні, а в якому – у переносному. Чи можна вважати подані словосполучення термінами? До яких наукових галузей вони належать?

Екологічна криза, душевна криза, біржова криза, валютна криза, ідейна криза, фінансова криза, урядова криза, економічна криза, промислова криза, паливна криза.

Завдання 10.

Перекладіть українською мовою термінологічні сполуки та мовні кліше, що належать до галузі вашої підготовки.

Развивающаяся страна, всесторонне развитая личность, окружающая среда, воздействующий фактор, устранимый недостаток, устраняемый отказом, исправимые недостатки, устраняемая преграда, социальная группа, дифференцированный подход, анализируемый факт, неменяемая личность, невосстанавливаемая недопустимый риск, нелюдимый характер.

Завдання 11.

Завершіть запропоновані речення:

1. Сукупність термінів з усіх галузей знання (або однієї галузі знання) називають ...
2. Науку, що вивчає українську термінологію, називають ...
3. Термін – це ...
4. Дефініція – це ...
5. До характерних ознак терміна належать ...
6. У професійному спілкуванні висувають такі вимоги до використання термінів ...
7. До недоліків термінології відносять ...
8. Номенклатурні назви – це ...
9. Номенклатура – це ...
10. Слова й мовленнєві звороти, характерні для мови людей певних професій, називають ...

11. Мовні кліше – це ...

Завдання 12.

Продовжіть речення:

1. Анотація – це...
2. У ній наводяться...
3. Анотація допомагає під час...
4. Може бути подана...
5. У кінці анотації...

Завдання 13.

Напишіть анотацію до наукової статті або монографії, використовуючи наведені мовні конструкції:

1. Наукову працю присвячено (чому?). У ній розглядається, досліджується, говориться, дається, зазначається, що... Стаття повідомляє (кого? про що?), ознайомлює (кого? з чим? З ким?), аналізує (що?), дає аналіз (чого?).
2. Особлива увага приділяється (чому?). У центрі уваги виявляється (що?). Автор дає огляд (чого?), робить висновок, що... Представлено дані (про що?). Досліджуються маловивчені проблеми (чого?). Наведені дані засвідчують, що... Автор зупиняється на таких проблемах, як...
3. Актуальне(а) / важливе(а) / дане(а) / суттєве(а) питання / проблема.
4. Стаття (книга, праця) має наукове значення, робить певний внесок у науку, має науково-популярний характер, розрахована на (кого?) спеціалістів, широке коло читачів; адресована (кому?), може бути цікавою / корисною (для кого?), може бути використана (для чого?).

Завдання 14.

Виправте і прокоментуйте помилки у словосполученнях із наукових текстів. Складіть речення з правильними варіантами словосполучень.

Ми рахуємо за необхідне, підводячи підсумки нашого дослідження, у дипломній приводяться приклади, можна назвати наступні методи дослідження, доказ цьому, прийняти до уваги, усестороннє дослідження данного явища, в порівнянні з, в залежності від, відповідно трьохтомна праця, список літератури можна найти наприкінці даної роботи, співпадає з назвою, використання цього терміну в нашій роботі, більша половина архівів, із наведеного пересвідчуємось, дослідження по періоду, всі дослідники

сходяться на думці, звертає на увагу дослідження, згадані напрямки вивчення, на протязі останніх років, науковцями було піднято тематику.

Завдання 15.

Дайте усні відповіді на питання та продовжіть речення:

Цитата – це....

Цитування – це...

У яких стилях української мови широко використовуються цитати і з якою метою?

Текстове оформлення цитати.

Наукова доповідь – це ...

Хто готує і реалізує наукову доповідь?

Як називають тих, хто виголошує наукову доповідь?

Завдання 16.

Наведіть приклади фахових термінів, які відповідають характеристикам:

А Загальнонауковий термін, однокомпонентний, запозичений.

Б Вузькоспеціальний термін, двокомпонентний, корінний.

В Вузькоспеціальний термін, однокомпонентний, запозичений.

Г Міжгалузевий термін, однокомпонентний, корінний.

Завдання 17.

Висловіть у тезах свою думку про здоров'я у фізичному, духовному, моральному, соціальному, економічному аспектах, зважаючи на слова Аристотеля: *«Немає товариша, рівного здоров'ю, немає ворога, рівного хворобі».*

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Яка із запропонованих відповідей є визначенням поняття «мова права»?

а) історично сформована сукупність спеціальних мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматичних, стилістичних), які забезпечують комунікативні потреби у правовому житті суспільства;

б) мова Кримінально-процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актів, що обслуговують цю галузь права, а також наукова і навчальна кримінально-процесуальна література;

в) унормована форма національної мови, що вживається у діяльності державних, культурних установ, засобах масової інформації.

2. Специфічною ознакою якого стилю сучасної української мови є велика кількість термінів?

- а) офіційно-ділового;
- б) наукового;
- в) публіцистичного.

3. Які загальні ознаки притаманні науковому стилю мови?

- а) логічність, послідовність, доступність, стислість;
- б) логічність, точність, аргументованість, об'єктивність;
- в) точність, стислість, полемічність, яскравість.

4. З якого часу активно розвивається науковий стиль сучасної української мови?

- а) з II пол. 19 ст.;
- б) з кінця 19 – поч. 20 ст.;
- в) з кінця 80 – поч. 90 рр. 20 ст.

5. Який жанр наукової літератури є короткою, стислою характеристикою змісту книги, статті, рукопису тощо?

- а) рецензія;
- б) анотація;
- в) тези.

6. Як називають доповідь на будь-яку тему, що написана на основі критичного огляду літератури та інших джерел?

- а) рефератом;
- б) статтею;
- в) конспектом.

7. Яка із запропонованих відповідей є самостійним розділом, параграфом, пунктом у юридичному документі, описі, словнику тощо?

- а) реферат;
- б) стаття;
- в) конспект.

8. Яким за походженням є слово «термін»?

- а) грецьким;
- б) латинським;
- в) англійським.

9. Яка із запропонованих відповідей містить повну дефініцію поняття «термін»?

- а) слово, словосполучення, яке означає поняття з певної галузі знань;
- б) слово, словосполучення (інколи – речення), яке називає спеціальне поняття певної галузі знань;
- в) слово, словосполучення, яке називає професійне поняття.

10. Які основні вимоги висуваються лінгвістами до терміна?

- а) моносемічність, стислість, чітка дефініція, емоційність, відсутність синонімів у межах певної термінології;
- б) моносемічність, стислість, точність, чітка дефініція, неемоційність, відсутність синонімів у межах певної термінології;
- в) моносемічність, точність, неемоційність, відсутність синонімів у межах певної термінології.

11. Юридичний термін –це:

- а) слово/словосполучення спеціальної сфери використання, що називає спеціальні поняття певної галузі знань і виконує дефінітивну функцію;
- б) слово/словосполучення, що виражає поняття юридичної науки і дефінітивно представлений у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних термінологічних словниках, фаховій науковій літературі);
- в) сукупність назв типових об'єктів певної наукової галузі, що створюються за певними правилами.

12. Що в лінгвістичній літературі називають термінологією?

- а) сукупність термінів певної галузі знань та розділ мовознавства, що вивчає терміни;
- б) розділ мовознавства, що вивчає лексику мови;
- в) словниковий склад певної галузі знань.

13. Який період у розвитку української правничої термінології називають «золотим десятиріччям»?

- а) 10-20 рр. ХХ ст.;
- б) 20-30 рр. ХХ ст.;
- в) 70-80 рр. ХХ ст.

14. Якими лексико-граматичними розрядами слів (частинами мови) найчастіше представлені терміни?

- а) іменниками, прикметниками, дієсловами, займенниками;
- б) іменниками, дієсловами, прислівниками, числівниками;
- в) іменниками, прикметниками, дієсловами, прислівниками.

15. Якою переважно є частиномовна природа термінів?

- а) іменники;
- б) прикметники;
- в) дієслова.

16. Лексикографія – це:

- а) розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови, словниковий склад мови;
- б) розділ мовознавства, предметом якого є теорія і практика укладання словників різних типів;
- в) лексика, створена українською мовою після її відокремлення від споріднених мов.

17. Яким словником необхідно скористатися для уточнення лексичного значення терміна?

- а) орфографічним;
- б) словником іншомовних слів;
- в) тлумачним.

18. Які функції виконують термінологічні словники?

- а) фіксація термінів, відображення змісту й структури певної галузі знань, навчання, здійснення пошуку інформації;
- б) фіксація термінів, здійснення пошуку інформації;
- в) фіксація термінів.

19. З якої мови (мов) запозичену найбільшу кількість лексичних одиниць в українській юридичній термінології?

- а) німецької;
- б) грецької та латинської;
- в) французької.

20. На які групи за структурою поділяються терміни?

- а) слова, словосполучення, речення;
- б) однокореневі (прості) слова, слова-композиції, аббревіатури, словосполучення;
- в) однокореневі (прості) слова, слова-композиції, аббревіатури, словосполучення, речення.

21. Яка довжина юридичних термінів-словосполучень вважається оптимальною?

- а) два-три компоненти;
- б) два-чотири компоненти;
- в) два-п'ять компонентів.

22. Які терміни в межах фахової термінології вважаються антонімами?

- а) слова, близькі за значенням, але різні за написанням;
- б) протилежні за значенням слова;
- в) слова, які однакові за написанням, але різні за значенням.

23. Яка із наведених відповідей містить антонім до терміна «де-юре»?

- а) де-факто;
- б) насправді;
- в) фактично.

24. За якою моделлю побудовано термін «апелююча особа»?

- а) іменник + іменник;
- б) прикметник + прикметник;
- в) дієприкметник + іменник.

25. За якою моделлю побудовано термін «охоронець порядку»?

- а) іменник + іменник;
- б) дієслово + іменник;

в) прикметник + іменник.

26. Яке з наведених термінів–словосполучень побудовано за моделлю «прикметник + іменник»?

- а) цивільний кодекс;
- б) озброєна банда;
- в) право власності.

27. Яке з наведених термінів–словосполучень побудовано за моделлю «дісприкметник + іменник»?

- а) засвідчення документа;
- б) службовий злочин;
- в) вимушене показання.

28. Генетично юридична лексика сягає в період:

- а) Гетьманщини;
- б) Київської Русі;
- в) Радянської влади.

29. У «Руській правді» (1282) формується система юридичної термінології. Слово «вира» означає:

- а) свідок;
- б) убився;
- в) штраф за вбивство.

30. Міжнародний характер науки зумовлює використання:

- а) інтернаціональної лексики;
- б) іншомовної лексики;
- в) професійної лексики.

31. Знайдіть помилку у вимогах до термінів:

- а) двозначність;
- б) однозначність;
- в) стилістична нейтральність.

32. Віднайдіть помилку, яка частина мови не складає основу правничої термінології:

- а) дієслово;
- б) іменник;
- в) прийменник.

33. Слова, які однаково звучать, але мають різне значення:

- а) антоніми;
- б) омоніми;
- в) пароніми.

34. Віднайдіть помилку. Володіти синонімічним багатством мови значить уміти:

- а) Можливе повторення слів.
- б) Уникнути малорозумілого, особливо іншомовного слова.
- в) Якнайточніше висловити свою думку.

35. У висновках наукового тексту обґрунтування:

- а) основне теоретичне положення;
- б) мета і завдання дослідження;
- в) перспектива подальших досліджень;
- г) вибір теми.

36. До підстилів наукового стилю не належить:

- а) власне науковий;
- б) науково-популярний;
- в) науково-епістолярний;
- г) науково-навчальний.

37. До жанрів наукового стилю не належить:

- а) реферат;
- б) монографія;
- в) дисертація;
- г) декларація.

38. До жанрів наукового стилю не належить:

- а) підручник;
- б) статут;
- в) стаття;

г) автореферат.

39. Наукова доповідь – це:

- а) невеликий публічний виступ, невелика доповідь на якусь тему, яку пишуть здебільшого за одним джерелом;
- б) діловий документ з викладом певних питань життя і діяльності певного колективу обов'язково з висновками та пропозиціями;
- в) коротке, фрагментарне виголошення інформації, яке не має самостійного значення, його можна зрозуміти у зв'язку з обговорюваною проблемою;
- г) узагальнення наукових даних, інформація про досягнення, відкриття чи результати наукових досліджень.

40. Для наукового стилю не показові:

- а) цитати;
- б) емоційні вирази;
- в) стійкі термінологічні словосполучення;
- г) схеми.

41. У вступі наукового тексту обґрунтовується:

- а) актуальність дослідження;
- б) історія вивчення питання;
- в) основне теоретичне положення;
- г) підсумок.

ВИЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ ЛЕКСИКИ

А

АБДУКЦІЯ 1. у логічній семантиці різновид міркування, який передбачає визнання істинним найбільш вірогідного пояснення якихось фактів, хоч воно може бути й помилковим; 2. у лінгвістиці тексту мисленнева операція, що забезпечує розуміння тексту зі змістовною неповнотою шляхом відновлення редукованої чи пропущеної інформації як найбільш імовірної щодо відповідного описаного в тексті стану справ.

АБЗАЦ – 1. відступ у початковому рядку тексту; новий рядок; 2. відносно закінчена і пов'язана єдністю змісту частина тексту від одного відступу до другого; близькі за значенням до абзацу такі поняття стилістичного синтаксису, як період, надфразна єдність, прозова строфа.

АБСТРАКТНІСТЬ – характер висловлювання, ознака стилю, пов'язана з описом властивостей, станів, процесів, встановленням віддалених зв'язків між поняттями. Абстрактність характеризує специфіку наукового мислення, виявляється у вживанні абстрактної лексики, відповідних типів словотворення, у формулюванні узагальнень, висновків.

АВТЕНТИЧНИЙ – оригінальний, достовірний текст певного автора.

АВТОР – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір.

АВТОРСЬКИЙ КОМЕНТАР – система пояснень (тлумачень) до тексту, зроблена автором чи автором-упорядником у науковому виданні, художньому творі, публікації різних джерел, мемуарів, щоденників. Розрізняють переважно два типи авторських коментарів. Перший – текстологічний, який містить відомості про текст як такий, його особливості, різночитання, мову, помилки (під час оцінки рукописів, першодруків, також подається інформація про засоби атрибуції і. т. д.). Іншим типом авторського коментаря є примітки до змісту тексту історичного джерела, художнього твору, так звані реальні пояснення.

АВТОРЕФЕРАТ – це наукове видання у вигляді брошури, що містить складений автором реферат проведеного ним дослідження, представленого на здобуття наукового ступеня.

АНОТАЦІЯ – узагальнений короткий виклад основного змісту роботи, складається з: опису бібліографічних ознак книжки (автор, назва і т. ін.); короткого переказу матеріалу; вказівок, кому цю книжку адресовано.

АТЛАС – альбом зображень різних об'єктів (карти, креслення, малюнки та ін.), що пропонується з метою навчання або практичного виконання.

БІБЛІОГРАФІЯ – науковий опис книг і складання їхнього переліку.

БРОШУРА – книжкове видання, обсяг якого більше 4, але не більше 48 сторінок.

В

ВАРІАНТНІСТЬ – 1. здатність мовних одиниць різними формами передавати той самий зміст; 2. властивість мови виступати в різновидах, на яких позначається функціонування її в певних територіальних, соціальних, історично-культурних умовах.

Г

ГЕЛЕРТЕРСЬКИЙ СТИЛЬ – науковоподібний виклад, незрозумілий для багатьох слухачів (читачів), перевантажений іншомовною лексикою.

ГІПОКРИЗІЯ – наслідування іншої особи в манері говорити.

Д

ДЖЕРЕЛО – писемна пам'ятка, документ, на основі якого будується наукове дослідження.

ДИСЕРТАЦІЯ – це оригінальне самостійне науково завершене дослідження, яке може сприяти вирішенню певної наукової проблеми (для дисертації доктора філософії) або відкриттю нових напрямів у науці (для дисертації доктора наук); власне науково завершене дослідження, яким відкрито новий напрям у науці, започатковано досі невідомий підхід чи вирішено складну проблему, досліджено ще невідоме або розв'язано низку завдань, що забезпечать наступний поступ у цій проблемі чи галузі. Дисертація має визначені розмір і чітку структуру, стандартні композиційно-мовленнєві форми, які мають бути наповнені оригінальним змістом цього дослідження. Наприклад: мовні формули – актуальність теми дослідження зумовлюється...; наукова новизна роботи полягає...; аналіз дає підстави зробити висновок, що... – продовжуються і підтверджуються мовними конструкціями, що містять конкретний зміст дослідження. Цінність роботи виявиться у висновках при

підведенні підсумків. Список джерел та наукової літератури засвідчить, з одного боку, об'єктивність і достовірність дослідження, а з іншого, рівень наукової обізнаності автора у проблемі і галузі.

ДИСКУРС – це сукупність висловлювань, міркувань, суджень, оцінок певного явища, об'єкта, проблеми.

ДОВІДНИК – навчальне довідкове видання, що містить короткі відомості наукового, виробничого та/чи прикладного характеру, розташовані в певному порядку (алфавітному, систематичному, хронологічному та ін.), зручному для їх швидкого пошуку. За цільовим призначенням розрізняють довідники: *науковий, громадсько-політичний, виробничо-практичний, навчальний, популярний, побутовий* та ін. За характером інформації виділяють довідники: *статистичний, біографічний, бібліографічний* тощо.

Е

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ – узагальнений виклад у вигляді енциклопедичних статей, розташованих в алфавітному чи систематичному порядку, основних відомостей з однієї чи всіх галузей знань та практичної діяльності; довідкове видання, що містить в узагальненому вигляді основні відомості з однієї чи всіх галузей знань та практичної діяльності, викладені у коротких статтях, розташованих за абеткою їхніх назв або в систематичному порядку. Призначення енциклопедій – тлумачення слів і повідомлення відомостей про сутність питання. Популярність викладу, розрахована на широке коло читачів, має поєднуватися з науковою чіткістю та логікою викладання матеріалу, без авторського тлумачення. Неприпустиме однобічне висвітлення явищ і фактів. Цим енциклопедії відрізняються від інших видів наукових видань, у яких такі матеріали можуть наводитися в авторській концепції. За цільовим призначенням розрізняють такі види енциклопедій: *наукова* – призначається спеціалістам і відрізняється глибиною відображення певної галузі знання; *науково-популярна* – призначається широкому колу читачів і висвітлює яку-небудь галузь знання досить повно і всебічно, з урахуванням інтересів читача; *популярна* – містить широке коло відомостей, необхідних у повсякденному житті або для проведення дозвілля. З позиції читацького призначення більшість енциклопедій орієнтовані як на фахівців, так і на широкі кола споживачів. Виходять також науково-популярні або суто популярні

енциклопедії. Залежно від тематичного кола вміщених відомостей розрізняють енциклопедії: *універсальну* (загальну), *спеціалізовану* (галузеву, тематичну, персональну), *регіональну* (універсальну чи спеціалізовану). За обсягом (повнотою інформації), а саме кількістю відображених слів, енциклопедії поділяють на *великі* (повні) і *малі* (короткі). За структурою основного тексту, тобто способом розташування статей, виділяють енциклопедії *алфавітні* та *систематичні*, а також *систематично-алфавітні*. За складом основного тексту вирізняють енциклопедичний словник, у якому подаються короткі статті-довідники, розташовані в алфавітному порядку. Від енциклопедичного словника енциклопедія відрізняється ширшим розкриттям тем і відповідно більшим обсягом статей. Мові енциклопедії властиві стислість, чіткість, лаконічність формулювань, уникнення вузькофахових термінів, професійних жаргонізмів, розмовних і просторічних слів, вставних слів і зворотів, емоційно забарвлених оцінок, надмірної кількості скорочень.

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ СЛОВНИК – вид енциклопедичних видань, що містить короткі довідкові статті, розташовані в алфавітному або систематичному порядку; вичерпний чи частковий виклад складу лексичних одиниць однієї або декількох галузей знань із розкриттям їх змісту у вигляді стислих довідкових статей, розташованих за абеткою їхніх назв або в систематичному порядку. Це однотомне, рідше багатотомне довідкове видання, що містить в узагальненому вигляді основні відомості з однієї чи всіх галузей знань або практичної діяльності.

ЕСЕ – літературний твір, який поєднує в собі довільний виклад, поглядів на певну проблему та науковий і документальний матеріал.

Ж

ЖАНР – різновид функціонального стилю, форма мовного спілкування, продиктована певними умовами побудови композиційно цілісного висловлювання. У науковому стилі розрізняють жанри: статті, монографії, рецензії, анотації, дисертації тощо. У структурі кожного жанру знаходять вираження умови спілкування, мета, яку ставить мовець – автор висловлювання, а також передбачуване реагування адресата.

ЖАНРОВА МАТРИЦЯ – генетично зумовлений комплекс найбільш усталених ознак, які залишаються атрибутивними впродовж усього історичного розвитку жанру, що становить собою три етапи: становлення, канонізація, модернізація.

З

ЗАГАЛЬНА НАЗВА – іменник, що є узагальненою назвою однорідних предметів. Загальні назви пишуться з малої літери та можуть з'являтися внаслідок переходу власних назв на предмет, явище.

ЗАГАЛЬНОВЖИВАНА ЛЕКСИКА – лексика, яку використовують усі мовці незалежно від професії і спеціальності, освіти, місця проживання тощо.

І

ІНТЕРТЕКСТ – літературний текст, у якому в прямій (цитування) чи непрямій (перероблення) формі наявні фрагменти чужого висловлювання.

К

КЛЮЧОВЕ СЛОВО – виділена в тексті лексична одиниця, яка несе на собі стильове навантаження залежно від особливостей вияву індивідуального стилю, а також від змістової, художньо-естетичної структури тексту.

КНИЖКА – книжкове видання, обсяг якого більше за 48 сторінок.

КНИЖНІСТЬ – характер висловлювання, ознака мовного стилю, яка полягає у використанні лексики на позначення абстрактних понять (ознак, властивостей), у встановленні узагальнених зв'язків, у тенденції до чітко сформульованих, аргументованих визначень, типових для писемної мови. Книжність реалізується у певних типах лексики, словотворення, синтаксису.

КОД – система знаків (символів) за допомогою яких текст передається, сприймається і зберігається (запам'ятовується).

Л

ЛЕКСИКА – 1. словниковий склад, сукупність слів якоїсь мови; 2. сукупність слів певної сфери вживання.

ЛЕКСИКОГРАФІЯ – 1. розділ мовознавства, що розробляє теоретичні принципи укладання словників; 2. збирання слів певної мови, упорядкування їх і опис різного роду словникового матеріалу; 3. сукупність словників певної мови і наукових праць із цієї галузі.

ЛІТЕРАТУРА – уся сукупність наукових, художніх і т. ін. творів того чи іншого народу, періоду або всього людства.

М

МОНОГРАФІЯ – наукове видання, що містить повне й всебічне дослідження певної проблеми чи теми, й належить одному чи декільком авторам; це одноосібно написана книга, в якій зібрано, систематизовано й узагальнено матеріал та результати великого наукового дослідження або об'єднано однією темою кілька досліджень. Монографію пишуть, коли зібрано й опрацьовано велику кількість фактичного матеріалу, одержано переконливі висновки, а її автор має свою наукову гіпотезу чи концепцію вирішення значної наукової проблеми. У монографії обов'язково мають бути теоретичні розділи, висновки і наукова література.

Н

НАУКОВА СТАТТЯ – один із видів наукових публікацій, де описують кінцеві або проміжні результати дослідження, обґрунтовують способи їх отримання, а також накреслюють перспективи наступних напрацювань.

НАУКОВИЙ СТИЛЬ – функціональний різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі науки та освіти.

НОРМАТИВНІСТЬ – властивість, ознака висловлювання тексту щодо їхньої відповідності нормам національної (етнічної) мови і нормам літературної

МОВИ.

О

ОНОМАСІОЛОГІЯ – розділ, мовознавства, що вивчає історію виникнення, розвитку власних імен у літературній мові та діалектах. Відповідно до категорії власних імен має кілька розділів – антропоніміку, топоніміку, астроніміку.

П

ПОХІДНИЙ ТВІР – твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору, без завдання шкоди його охороні чи його творчим перекладом на іншу мову.

ПРИМІРНИК ТВОРУ – копія твору, виконана у будь-якій матеріальній формі.

Р

РЕЗЮМЕ – короткий висновок висловленого, написаного.

РЕФЕРАТ – 1) доповідь на будь-яку тему, написана (зроблена) на основі критичного огляду інших джерел; 2) короткий виклад будь-якого твору (наукової праці, результатів наукового дослідження, змісту книги чи статті), що передає його основний зміст і здебільшого не містить критичного аналізу твору; 3) вторинний документ, що містить стислий виклад змісту первинного документа (чи його частини) із зазначенням основних положень, фактичних відомостей та висновків, призначений для початкового ознайомлення з первинним документом і визначення доцільності його читання цілком. Види рефератів виділяють за різними ознаками: за глибиною розкриття змісту інформації – *інформативні* та *індикативні*, за призначенням – *загальні* та *спеціалізовані*, за кількістю відображених документів – *монографічні*, *фрагментарні*, *групові (зведені)*, за формою викладу матеріалу – *текстові*, *анкетні*, *табличні*, *ілюстративні* або *змішані* та за іншими ознаками. У рефераті має бути стисло, але точно відображено основний теоретичний зміст

реферованої роботи та довідковий апарат (власні публікації, список наукової літератури).

РЕЦЕНЗІЯ – 1. сприймання письменником літературного досвіду інших авторів, його осмислення і перенесення у власну творчість; 2. сприймання читачем художнього твору, читацька співтворчість; 3. наукове сприймання й осмислення художніх творів (рецептивна естетика).

С

СЛОВНИК – упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків) із коротким тлумаченням їх змісту чи з перекладом іншою мовою та іншими довідковими даними. Словники виконують дві найважливіші функції: *інформативну* (через слово вони передають знання найкоротшим шляхом) і *нормативну* (фіксуючи знання і вживання слова, сприяють вдосконаленню, уніфікації мови, затверджують норми слововживання). Внутрішня класифікація словників може бути побудована за різними ознаками. Загальні словники відображають усі пласти лексичного складу мови, часткові – лише один пласт. За повнотою віддзеркалення мовної лексики словники поділяють на *повні* і *короткі*. За мовою подання матеріалу розрізняють *одномовні*, *дво-* і *багатомовні* словники. Одномовний словник містить відомості про мовні одиниці чи поняття, що позначаються ними, і які передаються однією мовою. Багатомовний словник зіставляє мовні одиниці кількох чи багатьох мов. За характером інформації словники поділяють на *енциклопедичні*, *термінологічні* і *мовні (лінгвістичні)*.

СТАТТЯ – це невеликого розміру надрукована в часописі або збірнику наукова робота, присвячена певній проблемі, питанню і розрахована на фахівців, які розв'язують цю проблему. Статті бувають повідомлювальні (про нові результати), оглядові, аналітичні (підсумки), дискусійні (про спірні питання).

СТИЛЬ НАУКОВИЙ – стиль наукових праць, мета яких нагромаджувати знання, досвід у галузі науки, техніки, встановлювати закономірності розвитку явищ, процесів. Характеризується вживанням термінів та розкриттям їхнього

змісту, специфічною побудовою тексту, в якому переважають логічні, причиново-наслідкові відношення між конструкціями.

Ц

ЦИТАТА – дослівно відтворений у тексті уривок з іншого тексту, чиєсь висловлювання з вказівкою на автора.

Я

ЯКІСТЬ МОВИ – якість мови, яка визначається як зрозумілість мови і забезпечується точністю та логічністю.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Буй Д. Б.* Scopus та інші наукометричні бази: прості питання та нечіткі відповіді / Д. Б. Буй А. О. Білощицький, В. Д. Гогунський // Вища школа. 2014. № 4. С. 37-40.
- Бурков В. Н.* Параметры цитируемости научных публикаций в наукометрических базах данных / В. Н. Бурков, А. А. Белощицкий, В. Д. Гогунский // Управління розвитком складних систем. 2013. № 15. С. 134-139.
- Бушуев С. Д.* Наукометричні бази: характеристика, можливості і завдання / С.Д. Бушуев, А.О. Білощицький, В.Д. Гогунський // Управління розвитком складних систем. 2014. № 18.
- Веклинець Л. М.* Структура і походження сучасної української психологічної термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Леся Михайлівна Веклинець ; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 1997. 226 с.
- Гавриш І.* Українська наукова мова: проблеми і перспективи розвитку // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / НАН України, Інститут української мови, Комітет наукової термінології. Київ, 1998. С. 60-62.
- Гриценко Т. Б.* Українська мова та культура мовлення: Навчальний посібник для студентів аграрних вищих навчальних закладів та коледжів. Київ.: Центр навчальної літератури, 2005. 536 с.
- Дубічинський В.* Організація термінографічної праці в Україні // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріали 6-ї Міжн. наук. конф. Львів, 2000. № 402. С. 3-5.
- Дудок Р. І.* Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках: монографія / Р. І. Дудок. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 358 с.
- Д'яков А. С.* Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. Київ: Вид. дім «КМ Academia», 2000. 216 с.
- Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г.* Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
- Закалик Г. М.* Патопсихологія: понятійно-термінологічний словник: навчальний посібник/ Г.М. Закалик, Ю.М. Терлецька. Львів: Видавництво «Львівська політехніка», 2016. 156 с.
- Закалик Г. М.* Соціальна психологія у термінах і поняттях: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г.М. Закалик, Ю.М. Терлецька, Н.М. Шувар. Львів: Львівська політехніка, 2018. 140 с.

Зелінська Н. В. Який він, науковий стиль? // *Культура слова*. Київ, 1990. Вип. 38. С.13-17.

Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // *Українська мова*. 2008. № 1. С. 24-35.

Кікець М., Кікець З. Деякі проблеми нормування та стандартизації лексики гуманітарних знань (на матеріалі української та англійської мов) // *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів, 2002. № 453. С. 17-20.

Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. Київ, 1970.

Колоїз Ж. В. Науковий стиль української мови: практикум. Кривий Ріг: КДПУ, 2017. 114 с.

Коляда А. С. Автоматизация извлечения информации из наукометрических баз данных / А. С. Коляда, В. Д. Гогунский // *Управління розвитком складних систем*. 2013. № 16. С. 96-99.

Комова М. В. Ресурси соціальної наукової комунікації в аспекті розвитку українського термінознавства у роки незалежності України // *Вісник Львів. ун-ту*. Серія «Журналістика», 2011. Вип. 34. С. 116-122.

Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 423 с.

Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2003. 192 с.

Куликович Т. О. Основы научного цитирования: метод. пособие для студентов и магистрантов, обучающихся по спец. 1–23.01.04 «Психология» / Т. О. Куликович. Минск: БГУ, 2010. 58 с.

Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

Микульчик Р. Щодо вживання термінів «керування» та «управління» // *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів, 2002. № 453. С. 241-243.

Негри А. А. Концепция проекта агрегирующей аналитической информационной системы для работы с наукометрическими базами данных / А. А. Негри, Е. В. Колесникова, Ю. С. Барчанова // *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2013. № 4(5). Одеса: АО Бахва, 2013. С. 52-56.

Оборський Г. О., Гогунський В. Д., Волобоев В. А. Scopus: достовірність даних за запитами щодо числа публікацій університетів // *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2014. Вип. 2(7). С. 179-190.

Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової

літератури, 2009. 392 с.

Онуфрієнко Г. С. Словотворний потенціал запозичень у національній термінології // Актуальні проблеми українського словотвору / За ред. Василя Ґрещука. Івано-Франківськ, 2002. С. 501-512.

Онуфрієнко Г.С. Українська наукова мова в структурі сучасної університетської освіти як об'єкт лінгводидактики // Вісник Львів. ун-ту. Серія «Філологія». 2010. Вип. 50. С.117-122.

Онуфрієнко Г. С. Французькі запозичення в юридичній термінології східнослов'янських мов: парадигматичний і синтагматичний аспекти // Мовознавство. 2002. № 1. С. 60-62.

Панько Т. І. Теоретичні засади українського термінотворення // Науково-технічне слово: Бюлетень видавничо-термінологічної комісії Львівського політехнічного інституту. 1992. № 1. С. 5-10.

Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підручник. Львів, 1994. С. 111-130.

Пшенична Л., Моргунок В. Визначення чи означення (який має бути український відповідник термінові дефініція) // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріяли 6-ї Міжн. наук. конф. Львів, 2000. № 402. С. 45-46.

Селігей П. О. Науковий стиль української мови: ресурси оновлення // Мовознавство. 2006. № 2-3. С. 174-186.

Семенов О. М. Культура наукової української мови / О.М. Семенов. 2-ге вид., стереотип. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 216 с.

Симоненко Л. Роль НАН у розбудові української наукової термінології // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / НАН України, Інститут української мови, Комітет наукової термінології. Київ, 1998. С. 5-9.

Сологуб Н. Словники 20-х років і сучасна українська термінологія // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. V. Київ, 2001. С. 14-17.

Шешко Г. Наукові засади термінознавства // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріяли 6-ї Міжн. наук. конф. Львів, 2000. № 402. С. 71-75.

Сулім Г. Про періодизацію у розвитку мов та перспективи національної науки // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріяли 5-ї Міжн. наук. конф. Львів, 1998. № 336. С. 3-6.

Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація. Київ: НАДУ, 2008. 184 с.

Трубчанінова І. Українська термінологія лінгвістики тексту // Вісник: Проблеми української термінології. Львів, 2002. № 453. С. 97-100.

Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ. 1998; 2001; 2005.

Чулінда Л. І. Використання лінгвістичних методів в юриспруденції // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. 2004. №5. С. 180-186.

Яковенко В. А. Scopus: поиск информации о публикациях ученых Одесского национального политехнического университета / В.А. Яковенко, А.А. Негри, Ю.С. Борчанова // Шляхи реалізації кредитно-модульної системи організації навчального процесу і тестових форм контролю знань студентів: наук.-метод. семінар. № 8. Одеса: Наука і техніка, 2014. С. 67-77.

Інтернет-ресурси:

Базовий пошук за автором без передплати Scopus – Scopus Author Preview. URL: <http://www.scopus.com/search/form/authorFreeLookup.url>.

Деякі рекомендації з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/869>.

Інструкція користувача Scopus // Пан бібліотекар. URL: <http://panbibliotekar.blogspot.com/2010/03/scopus.html>.

Как написать и опубликовать статьи в зарубежных научных журналах <http://russian-science.info/kommercheskie-uslugi/kak-napisat-i-opublikovat-stativ-zarubezhnyx-nauchnyx-zhurnalax>.

Как опубликовать научную статью в западном журнале? <http://trv-science.ru/2012/05/08/kak-opublikovat-nauchnyu-statyu-v-zapadnom-zhurnale/>.

Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse SCOPUS. URL: <http://www.jsi.net.ua/scopus/scopus.html>.

Наукова періодика України у SciVerse Scopus. URL: <http://jsi.net.ua/journals/scopus.html>.

Перелік всіх назв журналів, що індексуються в SCOPUS. URL: <http://www.elsevier.com/online-tools/scopus/content-overview>. Читати у форматі pdf.

Редактирование авторского профиля. URL: http://health.elsevier.ru/electronic/product_scopus.

Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/qs-world-university-rankings/info>.

Шанхайский рейтинг лучших вузов мира: ARWU [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.education-medelle.com/articles/schankhajs-kij-rejting-luchschikh-vuzov-mira-arwu.html>.

Рейтинг вищих навчальних закладів України: (дані наукометр. платформи SciVerse Scopus). URL: http://www.jsi.net.ua/scopus/ratings_uni/index.html.

Рейтинг молодих учених України: (дані наукометр. платформи SciVerse Scopus). URL: http://www.jsi.net.ua/scopus/ratings_sci/index_bioc.html.

Рейтинг науковців України (загальний): (дані наукометр. платформи SciVerse Scopus). URL: http://www.jsi.net.ua/scopus/ratings_sci/index.html.

Солов'яненко Д. В. Політика індексації видань у наукометричних базах даних Web of Science та SciVerse Scopus. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Bib_Visnyk/2012-1/02.pdf.

Тихонкова І. О. Міжнародні бази даних наукової літератури Scopus, Index Copernicus, DOAJ, ELIBRARY, Російський індекс научного цитування відкривають нові можливості для наукових журналів України: досвід журн. «Biopolymers and cell». URL: http://www1.nas.gov.ua/publications/books/serii/academy/1102010/Documents/2010_03/a9.pdf.

Чайковський Ю. Б., Сілкина Ю. В., Потоцька О. Ю. Наукометричні бази та їх кількісні показники. Ч. 1. Порівняльна характеристика наукометричних баз. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2013_8_13.pdf.

Чайковський Ю. Б., Сілкина Ю. В., Потоцька О. Ю. Наукометричні бази та їх кількісні показники. Ч. 2. Фактори, що впливають на кількісні показники наукометричних баз. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2013_9_6.pdf.

Scopus // Elsevir. URL: <http://www.elsevier.com/online-tools/scopus>.

Scopus. URL: <http://www.scopus.com>.